

197181

DAYKA GÁBOR KÖLTÉSZETE

IRTA

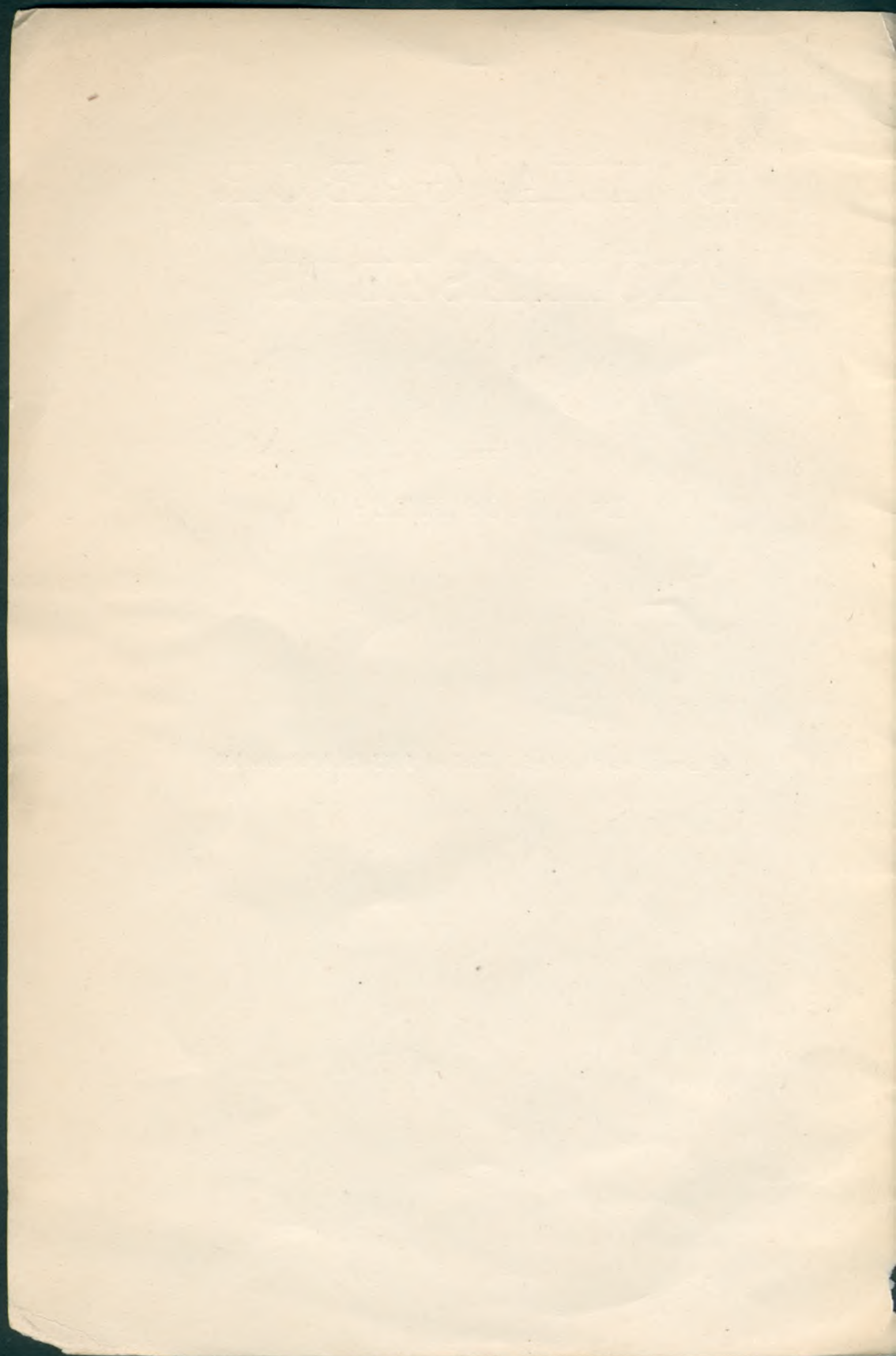
DR. GÁLOS REZSŐ

Az Egyetemes Philológiai Közlöny 1913-iki évfolyamából

BUDAPEST

1913

Köteles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

DAYKA GÁBOR KÖLTÉSZETE

IRTA

Dr. GÁLOS REZSŐ

Az Egyetemes Philológiai Közlöny 1913-iki évfolyamából

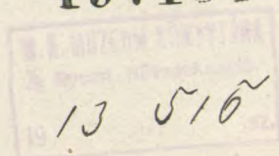
BUDAPEST

1913

1
172 $\frac{15}{2}$

197181

DAYKA Gábor költészetének értékelése már BAJZA József korában is probléma volt.¹⁾ Ma még inkább az. KAZINCZY, KÖLCSEY és utóbb maga Bajza a legnagyobbak közé sorolták a fiatalon, alig 27 éves korában elhunyt költőt. De, már mikor Kazinczy 1813-ban kiadta költeményeit,²⁾ voltak, a kik kevésre becsülték jelentőségét.³⁾ Azóta is a kevésbé népszerű s egyáltalában nem olvasott költők közé került. A kik méltatásával Bajza óta megpróbálkoztak,⁴⁾ azok vagy, ha gondosan és alaposan foglalkoztak is költészetével, mint Kölln, eleve elfogultak voltak iránta, vagy még nem használhatták ki teljesen a Kazinczy levelezésében összegyűjtött, meglehetősen jelentékeny anyagot vagy pedig Dayka költészetének fejlődését nem vették eléggé tekintetbe. A feladat tehát, mely e szerény kísérletre vár, annak az ellentmondásnak a megfejtése, hogy volt kor, melyben Dayka költészetét nagyon nagyrabecsülték — s ez a vélemény Kazinczyéktól Toldyhoz s vele az irodalomtörténetbe is eljutott⁵⁾ — s volt, a melyben semmire sem tartották;⁶⁾ a mai irodalomtörténet is elsiklik a költő mellett, a kit száz évvel ezelőtt a legnagyobbknak mondtak. E probléma megfejtése egyúttal költészetének megfelelő méltatása is lenne; próbálko-

¹⁾ L. *Dayka Gábor* cz., még többször idézendő kis kritikáját, mely 1834-ben a *Kritikai Lapok*-ban jelent meg először (V. f. 46. l.), összegyűjtött munkáinak Toldy-féle kiadásában (Pest, 1863.) IV. k. 144. l.

²⁾ Újhelyi Dayka Gábor versei. Összeszedte s kiadta barátja Kazinczy Ferencz. Pesten, Trattner Mátyásnál. 8-r.

³⁾ Nemcsak egy egri pap (Kaz. lev. X : 464. l.), hanem pl. maga Kis János is csalódott a kötetben (U. o. XI : 21. l.), bár Kazinczy-nak azt írja, hogy *nagy részét* nagy gyönyörűséggel olvasta. (U. o. XI : 460. l.) Hasonlóképen mások is. (Kaz. lev. XI : 62. l.)

⁴⁾ Bergmann Ágost, Hölty és Dayka. Figyelő, II. 1877. 294—299. l. — Kobzy János, Dayka Gábor költészete. U. o., V. 1878. 36—44. l. — Csernátóni Gyula, A magyar ódaköltés története. U. o., XIII. 1882. 12—15. l. — Erdélyi Pál, Dayka G. költészete. Figyelő, XXII. 1885. 24—35, 196—201, 252—259. l. — Kölln Gyula, Újhelyi Dayka Gábor jellemrajza és költészete. Szilágyssomlyó, 1889. — Czeizel János, Dayka löcsei tartózkodása. Irod.-tört. Közl. 1905. 29—51. l. L. még az Anyosról szóló dolgozatokat is. (Ez utóbbiak irodalma *Császár*, Anyos 9. l.)

⁵⁾ Bergmann szerint Dayka «dalai élni fognak, míg a magyar nemzet kebléből a szép iránti érzék ki nem vész». (Id. m. 299. l.)

⁶⁾ Kölln id. m. 10. l. «Semmi önállóság, a költői ihlet alig egy szikrája csillan fel; tárgya, czélja, iránya nincs, csak utánozza, csak visszatükrözi tanulmányainak hatását.

zásunk e célhoz két úton akar eljutni: meg akarunk ismerkedni — kellően megválogatva — a hatással, melylyel Dayka költészetének fejlődésére mások voltak, azután meg akarjuk mutatni, hogy önmagából kiforrván, de e hatások közrejátszásával hogyan fejlődött Dayka költészete. Ez útunkban kitérünk itt-ott olyan adalékokra is, melyeket az előttünk jártak nem használtak fel.

I.

Dayka költeményeinek kronológiai rendje csak nagyjában állapítható meg. Ő maga ugyan sok verséhez odairta keletkezésének állítólagos dátumát, de e később odavetett évszámok, mint különösen az újesztendőre és a Bárdosy Jánosné halálára írt verseit illetően már Kazinczy is megállapította, nem megbízhatóak.¹⁾ A Dayka adatainak némi kritikájával, Kazinczy levelezésének és a SK²⁾ kéziratának felhasználásával azonban annyira körülbelül mégis sorrendbe szedhető ez a különben sem sok³⁾ költemény, hogy ez alapon Dayka költészetének fejlődéséről beszámolhatunk:⁴⁾

1784—1787. 1792. Latin versek. — *Lócsén* német versek.

1784. Magyar és német.⁵⁾

1787. Leoninusok. Penelope Ulysseshez. A boszús szerelem.

1788. Phyllis Demophoonhoz. Győzedelem jövődőlés.

1790. Az esthajnalhoz. Phyllis. Szerelmesemhez. A szép szemek. A rettenetes éj. Amíra. A nemzeti öltözet. — *Egerben*. Egy széphez. 1790, esetleg 1791: Ne hidd... Esdeklés.⁶⁾ Fohász. Élesség. — *Lócsén*. A hú leánya.

1791. A virtus becse. A vak szerelem. [Secundus-fordítás]⁷⁾

1792. Titkos bú. Az esztendő első napján. Bárdosy Jánosné halálára. Esdeklés. Pope Newtonra. Az új Anakreon. Átok. A tavasz. Vitéz Imréhez. Az érzélos Philotas. II. Leopold koronázására. Ferencz királyunk koronázására. Lakodalmi versezet. Colardeau-fordítások. Blumauer-fordítás. *A más versekével közös papiros alapján*: Chlorishoz. Kesergés. Diák levele.

1793. [Wieland Musarionjának ford.]

1794. Kazinczyhoz. [Goethe-dal ford.]

1795. Baróti Szabóhoz.

Ismeretlen dátumúak: Az én örömeim. Téli dal. Vigasztalás. Bucsú. Menyegzői dal. Clelia Aulushoz. Elegia.

¹⁾ L. Abafi kiadásának jegyzeteit, 150. l.

²⁾ SK-val Abafi nyomán Daykának a sárospataki könyvtárban őrzött folio-kéziratát, az ú. n. «Sárga kötet»-et jelöljük.

³⁾ Ha beleszámítjuk két leoninus versét (Abafi kiad. 105. l.), külön költeményeknek számítjuk Abelard, Heloiz és Clelia leveleit, akkor Daykának 51 költeményét ismerjük.

⁴⁾ A [szögletes zárójelben] levők elvesztek.

⁵⁾ L. Vitkovics levelében Dayka ifjúkori barátjának, Petrásovits Andrásnak adatát, Kaz. lev. VII: 295—296. l.

⁶⁾ Daykának két ilyen című költeménye van. Ez a Szaitz ellen frott.

⁷⁾ «Dayka igen jó darabkákat küldött nékem. Kértem, fordítsa azt *Secundusból*, a' mire téged is kértelek: Languidus e dulci certamine etc. Meg küldé fordítását; de nem elégszem meg véle.» (Kaz. lev. II: 140. l. 1791 január 22. Valószínűleg Dayka leveleivel együtt [erre nézve l. lev. II: 283. l. és X: 5. l.] Kazinczy elégette.)

Ez időrendi összeállításból már is három következtetésünk van.

1. Megállapítható, hogy a verselést Dayka is az iskolában kezdte és pedig latin distichonokkal, a melyek meglehetősen hírt szereztek neki tanárai és tanuló társai körében. 2. Mivel költeményeit — anakreontikáinak sok változata a bizonyosságunk rá — sokszor átdolgozta, akkor dolgozott leginkább, mikor lelkiállapota nyugodt volt. És csakugyan két ilyen, mondhatni, virágkora van: Pest, 1790 és Lőcse, 1792; mikor megfelelő szellemi környezetbe került, hol Kazinczy látogatása is buzdtólalag hathatott rá, — és mikor állást kapott. Amott a társaitól való ünnepeltetés, vezetőitől való elismerés boldog, sok munkára alkalmat és kedvet adó, lázas, de kissé kapkodó kora, emitt az első (egyetlennek maradt) megpihenés ideje, talán a kialakult egyéniség megnyilvánulása, a legszebb alkotások perczei. 3. Ungvárról Kazinczy sem kapott kéziratot, vagy mert minden elveszett, vagy mert Dayka itt már keveset írt. Dátum szerint utolsó verse az a töredék, melyet a nála harmincz évvel idősebb BARÓTI SZABÓ DÁVID-hoz írt, a kit talán már kassai diák korából ismert.¹⁾

E terminusokon belül fejlődik Dayka költészete. Gyökereivel erősebben nyúlik a latin klasszikusok talajába, mint Virágot és Berszenyit nem számítva bármelyik költőnké. A legnagyobb római költők, fejlődése rendjében, költői egyéniségén ott hagyták nyomaikat és végigkísérik életében. Ovidius az első köztük. Tudjuk, hogy két költeményét lefordította, de nem fér kétség hozzá, hogy ezeknek korábbi a keletkezésük, mint ránk maradt szövegük. Vitkovics idézett levele és Petrásévits András tanúságtétele szerint²⁾ Dayka már kassai diákkorában verselt, s ez időből vannak is tőle latin verseink.³⁾ Azt is Vitkovics leveléből tudjuk, hogy utóbb Pesten Ovidius egész *Amorum libri*jét le akarta fordítani. Első jelentősebb alkotása a *Penelope Ulisszeszhez* cz. heroid fordítása volt;⁴⁾ olyan forráshoz jutott vele, melyből kortársai is szívesen merítettek. Ugyanezt a költeményt fordította le Anyos⁵⁾ is, Verseghy⁶⁾ is. A *Phyllis Demophoonhoz* fordítása valamivel későbbi, verselése fejlettebb.

Tanulmányainak köszönhető, hogy Dayka ez időben csak mértékes formában ír. *Magyar és német* cz. költeménye beleillik ez évekbe és — ámbár ő maga korábbra, 13—14 éves korára teszi (mikor pedig még az egri minoritáknál tanul) — a tartalmukból kitűnik, hogy pesti idejéből valók leoninus-versei is, melyekről kéziratban maradt s Abafitól kiadott⁷⁾ Előbeszédében emlékezik. Ez időből való, ha az évszám nem téves, a *Boszus szerelem* cz. anakreontikonja is és a jelzőivel (Olympus téres határai, kormos éj, homályos föld, sebes világ, mennyei

¹⁾ Baróti Szabó 1777—1799., Dayka 1784—1787. volt Kassán.

²⁾ L. fent a 146. l. 5. jegyz.

³⁾ Kazinczy Dayka-kiadása (1813) 110—136. lk.

⁴⁾ L. Magyar Musa 1787. 783. l., Kassai Magyar Múzeum I. 385. l., Abafi kiad. 26—31. és 169—172. l. V. ö. továbbá EPhK. XI: 31. l. és 1890. évi II. pótk. 45. l.

⁵⁾ Császár E. kiad. 246. l.

⁶⁾ Császár-Madarász kiad. I: 49. l.

⁷⁾ Abafi kiad. 101—109. l.

Ovidius
Horatius
Catullus } Pedak

tagok stb.) kissé nagyhangú, de a klasszikus szókincsre emlékeztető *Győzedelem jórendülés*.

Vergilius nyugodtabb évek foglalatossága; Catullus emléke is meg-megcsendül Dayka költeményeiben. Horatius hatása gyakran érezhető,¹⁾ ha nem olyan részletes is, mint Kölln Gyula gondolja,²⁾ a ki e tekintetben összehasonlításokat végezvén, elfogultan túlozza e hatást és azt nem általánosságokban, hanem a részletekben keresi.

Dayka valóban sokat köszönhet nemcsak Horatiusnak, hanem általában a klasszikusoknak, ezeknek hatása nála a legjobb irányú és alapvető volt. Költeményeinek kevés dallamosságából következethetjük, hogy nem volt zeneértő. A formáknak azonban mégis művésze volt, a kifejezéseknek mestere. Bajza mondja róla,³⁾ hogy «az a kényes ízlés, az a válogatott beszéd és kifejezés, mely műveiben még ma is feltűnő, nem annyira külső példányok (legalább nem honiak) studiumának következménye, mint inkább saját lelkének kiforrása volt». Hozzátehetjük, hogy e «kiforrást» a klasszikusok okozták, a «nem honi» példák a római költők voltak. Műértését, műgondját a klasszikus irodalmak ismeretének köszönhetette. Költészetében nem szólal meg, mint Virágéban, Horatius, csak a maga egyénisége, de műízlésében igenis az antik költészet nyugodtsága, mely rhapsodikus érzelmeit is mérsekelte. — E hatásnak másik, a formára vonatkozó jelentősége, hogy reá nézve korszakalkotó, mert egy darabig egyedülvaló. Úgy látszik, 1790-ig nem is ír más költeményt, mint mértékeset, azontúl is csak lassan foglal helyet költészetében a hangsúlyos vers és nem nagy helyet. Némettel közvetített klasszikus hatás eredményének mondható Stolberg Frigyes Lipót *An den Abendstern* cz. költeményének hű fordítása, gyakorlat lehet Guarini olasz dalának (*Occhi stelle mortali*) átültetése — olaszul tanulásáról Bodnár⁴⁾ mond el érdekes anekdotát — de egyik sem jelentős. Ez utóbbi talán az első rímes verse.

Ez időből (1791-ig) négy verse említésreméltó. *A rettenetes éj* Csokonainak legjobban tetszett,⁵⁾ festését felségesnek mondja, zenéjéről pedig, hogy az, «mint az éj rettentő mennyköve, felleghangon dalol 's rázkódtat ereje». *A virtus becse*, az első megállapodottabb költeménye, legszebb elegyben mutatja a kész forma mellett azt a bölcselkedő irányt, melyre a római költészet hatása alatt jutott, s azt a bánatos érzésvilágot, mely egyéniségéből fakadt — vagy másként, azt, hogy érzéseit mint szorítja korlátok közé s óvja meg a csapongástól az ethikus nemes, ízlés.⁶⁾

Elsőnek lép új ösvényre Dayka *A nemzeti öltözetben*. Egyetlen

¹⁾ Az én örömeimnek menete Hor. Carm. 1, 1.-re, a *Kesergés* jelzőszerkezetei Carm. 1, 19.-re, a *Téli dal* a Carm. 1, 9.-re emlékeztetnek, míg a *Menyegzői dal* egy helyén (Mely a pusztá világ...) a híres «Si fractus illabatur...» visszhangzik.

²⁾ Id. értek. 9—15. l.

³⁾ Id. m. IV. 145. l. Idézi Kölln is, id. m. 15. l.

⁴⁾ Abafi kiad. bevez. VII. l.

⁵⁾ Dayka költ. Gyulai kiad. 98. l. és l. még Kaz. lev. VIII: 277. l.: «Csokonainak a' Rettenetes éjtszaka tetszett leginkább.»

⁶⁾ Csokonai is *remeknek* mondja. Kaz. lev. III: 11. l.

verse, melyben hazafias érzelmei kifejezésre jutnak; de, úgy látszik, ennek sem mélyebb érzelmei, hanem a Gvadányi *Nótárius*át is (Gragger megállapítása szerint idegen forrásokból) létrehozott közhangulat a szülője. A társaság, Pest, az ébredő politikai élet és talán maga az irodalom vetetik észre vele a németes *viseletet*, melyhez neki, a kispapnak voltaképen semmi köze sincs. E költemény az első magyaros formájú verse. Képeiben, szójátékaiban Szemere Pál francziás hatásra, legalább is Teleki József gróf ízlésére ismer.¹⁾ «Daykának akkor — úgymond — midőn a' *Nemzeti öltözetet* írta, Teleki volt példánya. A' ki verset ír 's versíráshoz ért, rá ismér a' francziaízlésű szójátékokon, antitheziseken, melyeket a fiatal Író szépeknek vél.» Igen jól egybevág Kazinczy egy levelével, melyben épen 1791 elején Döme Károlynak írja,²⁾ hogy költőnk «magát most Pézteli formájú verseknek írására adta és szerentsésen írja azokat is; én pedig tüzeltem tüztét, Heloiznak Abelárdhoz írott verseit küldvén meg a' Fordításra».

Mindez szépen igazolja azt az állításunkat, melyet verseinek időrendjéből vettünk, hogy Dayka legkorábban Pestről való távozása előtt ír hangszúlyos (12-tagú) verseket. Egerből való *Egy széphez* cz. költeménye, eredetileg Erzsébet napjára készült, tehát alkalmi költemény, melyet Dayka később nyugateurópai formájú versekbe öntött. Első alakjában³⁾ ez is magyaros formájú. — A francziás hatásnak ez időből való emléke még *Amíra* cz. fordítása, melynek forrása Ségrais költeménye: *Troisième eclogue à Mlle de Vertus*. Eredetijével már Csokonai szerette volna összehasonlítani, de nem jutott a franczia szöveghez.⁴⁾ Először Esztegár László tette meg⁵⁾ s épen olyan lelkesedéssel szól a fordításról mint Csokonai. Szerinte «az összehasonlításból Dayka teljes diadallal kerül ki. Fordításában a terjengő pásztori vers majdnem felére van összevonva a nélkül, hogy egyetlen költőibb fordulat áldozatul esnék». Pedig, Esztegár téved, ez a tömörség nem Dayka érdeme. Dayka ugyanis — szokása szerint — majdnem sor szerint ragaszkodik eredetijéhez, csak hogy ez az eredeti nem az Esztegár idézte kiadás (Paris, 1733), hanem megállapításunk szerint a Batteux-Ramler-féle ismert *Einleitung in die schönen Wissenschaften* (Leipzig, 1774⁶⁾), a mely az I. kötetben (432—436. l.) épen így összevonva közli — a pásztorköltemény mintájául — Segrais idilljét, prózai német fordítással. Dayka tehát nem vonta össze eredetijét, hanem természetesen nem fordította magyarra azokat a sorokat, a melyek forrásában sem voltak meg.

Hozzáfogott e, Kazinczy buzdítása szerint, már ebben az időben Colardeau heroidjainak fordításához, nem tudjuk. Alig valószínű, hogy e zaklatott évben megtette. Bizonyos, hogy másodsor⁶⁾ Lőcsére való

¹⁾ Kaz. lev. VIII: 232. l.

²⁾ Kaz. lev. II: 189. l.

³⁾ Orpheus, 1790. II: 367. l.

⁴⁾ Kaz. lev. III: 15. l.

⁵⁾ Dayka Gábor kéziratgyűjteménye a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában. Magyar Könyvszemle. 1903. 281. l.

⁶⁾ Kazinczy szerint (jegyzet a SK.-ben) Dayka «Lőcsére 1792. Mart. 10-d. ért-fel, mint Prof.» Kétségtelen azonban, hogy Kazinczy nem tudott,

távozásával költészetében egy korszak két fejezete zárul be.¹⁾ Az első fele formaérzékét szüli meg, a második néhány jobb költeményét is. Az első *A virtus becsében* forr ki és fejeződik be méltóképen; a másik, melynek jelleméhez hozzátartozik a csipkedő, szatirikus, sőt pamflet-szerű, éles hang is, a francziás irány hatását s a rímekben való gyakorlatot jelenti. A kettőnek befejezését a Kazinczy közvetlen hatásának kezdete.

De hozzátartozik ez évek jellemzéséhez, hogy ez idő alatt változik meg — s erről meg kell emlékeznünk, mert költészete szorosan összefügg vele — világfelfogása is. A hit, mely a szegény szabómester árváját a papi pályára vitte, talán a francia eszmék terjedésének első lehelletére,²⁾ kezd lelkében ingadozni s vele a hivatásérzet, melynek, érdekes bizonyosság, költészetében semmi nyoma. A míg biztos jövő előtt állott s a papi pályán volt, czéltudatos volt az élete, az antik költészet nyugalma érzelmeinek is legbiztosabb kifejezője. Hogy a *Rettenetes éj* borzalmait — nincs okunk kétségre, hogy e vers élmények emléke — az első megrendülést jelentik, talán merész, de lehető következtetés. A hit helyét Egerben nyughatatlan érzések foglalják el. A fakadó szerelem éneke az *Egy széphez* írott verse, de mellette már ott kísértenek az Esterházy Károly egri püspök, a Szaitz Leó ellen írott versek is. Ezekben, immár többnyire magyaros versformában, az első megrendülésből keserű kiábrándulás, kételkedés, káromlás lesz. (*Esdeklés Fohász — Élesség.*) S ha első verseiben sok a klasszikusoktól eltanult frázis, a szép szó, ezekben már reális élményekből fakadt érzések szólnak meg.

II.

A lőcsei évek Dayka költészetének termékenység dolgában második, qualitas tekintetében egyetlen igazi virágkora. Lőcséhez fűződik életének két legjelentősebb fordulata: az egyik sorsára, a másik költészetére nevezetes. Lőcsén (de már 1791-ben) ismerkedik meg s kezd viszonyt Reich Zsuzsannával, későbbi hitvesével, és Lőcsén jut költészetében diadalra Kazinczy hatása. A szép német leány szerelmének Dayka magyar költeményeiben alig van nyoma.³⁾ Talán egy-két anakreoni dala az, de ez sem valószínű, mert hiszen ilyenek már egy lustrummal elébb is szerepelnek költeményeiben⁴⁾ s inkább lehetnek

vagy inkább megfeledezett Dayka első lőcsei tartózkodásáról. A SK. más helyén ugyanis azt mondja, hogy Dayka 1792. januárjában még nem ismerte Bárdosynét, mert «még Lőcsén nem volt». De v. ö. Czeizel János, Dayka Gábor lőcsei tartózkodása (Irodalomtört. Közl. 1905.) 34. l., mely szerint Dayka már a pályázat meghirdetése után, 1791 júliusában barátjánál, Bodnárnál van. (L. Abafit is, bev. XXI. l.)

¹⁾ Az egri tartózkodással végződő éveket Kölln is (id. m. 9. l.) két részre osztja ugyan, de mindkettőt a «klasszikus időszak»-hoz sorolja.

²⁾ Ezek hatásának Dayka költészetében semmi nyoma. Csupán az feltűnő, hogy Dayka leveleit Kazinczy elégette.

³⁾ Czeizel id. ért. (35—36. l.) kissé merészen alkalmazza az anakreoni költeményeket Dayka lőcsei éveire,

⁴⁾ *A boszús szerelem.*

olvasmányainak hatásai. Nincs is bennük annyi őszinte hangulat, mint az eredeti anakreoni dalokban, inkább csak egy-egy kép tarkítja őket.

Mindjárt itt jegyezzük meg, hogy ezek közül csak egy vezet-hető vissza Anakreonra, az, a melynek *Az új Anakreon* a címe:

Οὐ μοι μέλει τὰ ἴγεια
τοῦ Σαρδίων ἀνακτοῦ·
οὐδ' εἰλέ πω με ζῆλος
οὐδὲ φρονῶ τυράννοισ.
ἔμοι μέλει μύροισιν
καταβρέχειν ὑπὸ νην,
ἔμοι μέλει ῥόδοισιν
καταστέφειν κάρονα.
τὸ σήμερον μέλει μοι,
τὸ δ' αὔριον τίς οἶδεν;

(Anakreon.)

Nem királyok boldogsága,
Nem Gyges kincsalmái
Nyugodt szívem kívánsága:
Ötet béke öleli.
Míg a dús ezernyi bajjal
Tölti kínos éjjelét,
En kenettől ázott hajjal
Várom a nap esetét.

A többi inkább a német anakreonisták hatásának szülötte. Arra a forrásra utalnak, a melyet — a nélkül, hogy átvételre gondolnánk — bizonyára ismert is: a hallei iskolára, Gleimra, Uzra, Ramlerra. Egy-egy helyén mintha Bürger frazeológiája is látszanék:

Wie um ihren Stab die *Rebe*
Brünstig ihre Ranke strickt,
Wie der *Epheu* sein Gewebe
An der *Ulme* Busen drückt

Dürft' ich so dich rund umfängen!

A bor hajlékony ága
Szilfánkat átölelte —¹⁾

Jer, a folyó borostyán

Oh Chloe, karjaim közt
Szelíd örömrre várnak.

(Die Umarmung.)

(Szerelmesemhez.)

Ezek csak apró pajzánkodások, melyek gyökerükkel nem nyúlnak Dayka szívéig. De nyoma van ez érzésnek, szerelmének a lelkében, a bánatos érzésvilágában, mely költészete legjavának alaptonusát adja meg. Egyetlen pajzán vonás, egyetlen játszi hang nincs ezentúl költeményeiben, melyek két csoportra oszthatók: lelkének szomorúan szép nyilatkozásaira és ünnepi formájú vagy frazeológiájukkal érdekes alkalmi költeményeire. Az elébbiekhez sorolhatjuk a Colardeau-fordítást is.

E fordítást, — mely bizonyára szintén löcsei tartózkodása idejéből való, még pedig az elejéről, — úgy látszik, Dayka maga sokra tartotta. Az elejét Vitéz Imre barátjával is közölte s e másolt rész végén²⁾ azt is megjegyzi, hogy «Itt vagyon a' példa fordításomból, melyet *Kazinczynak fölküldöttem*». A fordítás csakugyan gondos, de Kazinczy tetszését nem nyerte meg: még jóval a fogságból való kiszabadulása után, 1807-ben is, — mikor Kis Jánost biztatja, hogy

¹⁾ A *Téli* dalban:

Szilfáinkra, melyeket a jegyes
Erlelt fürtjeivel nyájasan átölelt...

²⁾ A SK.-be ragasztott lapon.

Zéliája mellé még egy heroidet írjon,¹⁾ jelesül fordítsa le újból Colardeau heroidjét, — Dayka fordítását «talán minden munkáji közt a' legselejtesebb»-nek mondja.²⁾

Nézzünk szembe e véleménynyel. Nem a Daykái volt Pope művének első magyar fordítása, bár az előbbi sem készült eredetiből. Angolul kevés költőnk tudott, jól talán még azok azok sem, a kik, mint épen Kis János, az angol műveltségű Göttingában tanultak. Ezért van az, hogy ámbár Bürger is, az ottani egyetem dísze épen Daykával egy évben, 1792-ben lefordította, helyesebben szólva (kicsi híján kétszer akkora terjedelemben, mint az eredeti), átdolgozta Pope költeményének első részét,³⁾ költőink nem az eredeti után indultak.⁴⁾ Ehhez járul, hogy nálunk a tárgyra elsőnek a francziások figyelme irányult s így a franczia átdolgozást, Colardeau művét használták forrásul.⁵⁾ Cziriék Mihály fordítása 1785-ben jelent meg⁶⁾ és nagy figyelmet keltett.⁷⁾ Ballagi is dicséri magyaros szörendjét, könnyen érthetőségét, egyenest a pusztáról hozott nyelvérzékének jeleit.⁸⁾ Mindebben sok igaza van, bár kérdés, hogy épen Colardeau művének fordításánál stílszerű-e ez. De nincs igaza, mikor Cziriék tömörségéről beszél.⁹⁾ Csak arra hivatkozunk ez állítással szemben, hogy a francziában az első rész kerek 400 sor, Cziriéknél több mint még egyszer annyi: 953.¹⁰⁾ S nem is üt mindig a szög fejére. A milyen népies és folyékony, épen olyan szabad is. Forrását kibővíti, gondolatait hosszan (de nem hosszadalmasan, sőt heroidben szokatlanul élénken) kifejtve tükrözteti.

Dayka fordítása nem ilyen élvezetes, de hívebb. Kazinczy arra bízta, hogy Cziriéknél tömörebb legyen s csakugyan feltűnően, de nála megszokottan törekszik, hogy forrásához sor szerint ragasz-

¹⁾ Érdekes véletlen, hogy Kis a Zélia Zámorhoz cz. heroidját (tulajdonképen Dorat *Lettre de Zéila*-jának fordítását) szintén 1792-ben írta. L. Toldy-kiad. 73. hasábját és EPhK. 1912. 827. l.

²⁾ Kaz. lev. V: 98. ill. 298. l.

³⁾ Eloisa to Abelard. (The Works of Alexander Pope, 1803. II.: 25—47. l.) — Heloise an Abelard. Frei nach Popen. (Bürgers Werke. Ausg. Wurzbach. II: 92—108. l.) Nem sokkal utóbb jelenik meg a Tiedge fordítása a *Beckers Tagebuch*-ban, 1806. 73. l.

⁴⁾ Daykának *Pope Newtonra* cz. epigrammája azonban, úgy lehet, eredetiből készült. Forrására nézve l. e dolgozatban alább közölt jegyzéket.

⁵⁾ Cziriék valószínűleg azt a kiadást használta, melyet Csokonai is említ (Kaz. lev. III: 19. l. — Liège, 1769. Collection d'Héroïdes), mert ebben szerepelnek Dorat többi heroidjei is, mik Cziriék könyvének további részét teszik. (Id. Abafi-kiad. is 187. l.)

⁶⁾ Érzékeny levelek, melyeket frantziából magyarra fordított Cziriék Mihály, magyar nemes testörzö. — Heloiz és Abelárd életek. 1—50. l.

⁷⁾ L. Kaz. lev. III: 1. l.

⁸⁾ A magyar testörség története. 220—222. l.

⁹⁾ U. o. 222. l. «Nem nyújtja sohasem, hanem röviden, szilárdul szerkesztvén össze, épen a szög fejére üt s nyomban tovább halad.»

¹⁰⁾ Cziriék fordítását Kazinczy is czifrázottknak tartotta. V. ö. a SK.-ben levő jegyzetével, id. Abafi is 179. l. A Magyar Hirmondó szerint is (id. u. o. 180. l.) Dayka feladata az volt, hogy «igyekezzék több tömörséget adni verseinek.»

kodjék. Hogy ennek a — mondhatni — kedvtelésének megfelelően, még egy-egy jelzőt is szívesen feláldoz. Egyébként az első rész fordítása a hívebbik s az, önmagában értékelve, nem forrásához viszonyítva, sikerültebbik is. Ennek különösen emelkedettebb dictionja és választékosabb nyelve hatásos; a második rész laposabb is, szabaddabb is. Állításunk igazolására íme az első sorok párhuzama¹⁾:

Dans ces lieux habités par la simple innocence,
Où régne, avec le paix, un éternel silence,
Où les cœurs, asserois à de sévères loix,
Vertueux par devoir, le sont aussi par choix;
Quelle tempête affreuse, à mon repos fatale,
S'élève dans les sens d'une foible vestale!
Demes feux mal éteints, qui ranime l'ardeur?
Amour, cruel Amour, renaiss-tu dans mon cœur?

Itt az ártatlanság kellő lakhelyében,
Hol nyugszik a béke örökös csendében,
Hol mentségét a szív törvény alá veti,
S a kénytelen virtust önkényt is követi.
Elmém nyugadalmát mi szélvész zavarja?
Egy gyöngye szűz keblét mi komor gond marja?
Ki lobbantja rosszul elaltott tüzetet?
Szerelem, hát újra megloptad szívemet?

A fordításnak legrészletesebb bírálatát (Kazinczyhoz írt s már többször idézett levelében) Csokonai adta, a ki a versforma sokat vitatott kérdésére is kitért. Talán az ő véleményének is, bár csak «*diplomatica hűség*ből» kívánta e fordítást kiadatni, köszönhető, hogy Kazinczy legalább az első részt felvette Dayka verseinek 1813-iki gyűjteményébe. Minthogy a cenzúra a kiadás elé akadályokat gördített²⁾, más címmel közölte.³⁾ A szöveg sem egyezik Dayka kéziratáéval; de Kazinczy vallomása szerint azt még maga Dayka dolgozta át s ő «a censurára benyújtott kézírásban csak a szenvedhetetlen helyeket változtatta meg.»⁴⁾

Annyit az eddigiekből is megállapíthatunk, hogy Dayka Colardeau-fordítását Kazinczy nem ítélte meg elég méltányosan s ha, Csokonai szerint is, vannak is az egésznek durva és erőltetett részei, a fordítás tömörségben messze felülmúlja Cziriéknak kissé túlbecsült munkáját s a hangnemet is jobban eltalálja emennél. Érdes, de egy-egy megkapó, erőteljes részlete mindenesetre van.

A heroid különben a XVIII. századnak kedves műfaja volt és épen itt alkalmoszerű azt az eddig ismeretlen adatot megemlítenünk,

¹⁾ Lettres amoureuses d'Héloïse et d'Abelard; précédées de l'épître d'Héloïse de M. Colardeau. Paris, 1766. 11. l. Dayka versei. Abafi kiad. 50. l.

²⁾ Kaz. lev. III: 435. és V: 470. l.

³⁾ *Clélia, Vesztnak leányapja, kedveséhez, Aulushoz.* Eggy sok hízáku költemény szerint. 1813-iki kiad. 98—109. l.

⁴⁾ SK. és Abafi-kiad. 179. l.

hogy költőnk Ovidius- és Colardeau fordításain kívül még a heroidek egész sorának megírására vagy lefordítására gondolt. Erre következtünk a SK.-ben megőrzött következő feljegyzéséből: *Lucretia az urához. — (A') Curiatiushoz a' huga. — Horatiushoz a' huga. — Seneca Nerohoz. — Socrates a' Tanátszhoz.¹⁾ — Julia Ovidiuszhoz.²⁾ — Abild (?) a' szeretőjéhez.³⁾ — Joanna Gray az urához. — Hunyadi László a' szerelmeséhez. — Gallus Lycorashoz.* Czímsornak is érdekes, mert megmutatja, hogy milyen pszichológiai problémák foglalkoztatták költőnket, a kinek magának is, a mennyire ismerjük, egész regény a szerelmi élete.

Dayka szerelmi életének mozgalmait nem a maguk közvetetlenségében, csak közvetve, lelki hatásának megnyilatkozásául jelennek meg magyar költészetében.⁴⁾ Ilyen nyilvánulás lehet a Colardeau fordítás is, s ilyeneknek telje, a lőcsei fordulópont legjellemzőbb és legsikerültebb kifejezésére az a négy költemény, mely, ha Kazinczy dátum-helyesbítéseit elfogadjuk, mind a mérai kiránduláson 1792. januárjában kelt⁵⁾: *Az esztendő első napjára, Esdek-lés, Titkos bí és Bárdosy Jánosné halálára.* A közbülső kettőt tartotta Kazinczy legtöbbre. «Ha a' mi Daykánk azon két dalánál — írja Helmezynek⁶⁾ — mellyeknek első soraik ezek: *Homályos bánat dűlja lelkemet* — és *Ti, boldogító érzések! Ti, kínos-édes nyögdelések* 'stb. soha egyebet nem írt volna is, már méltó volna Apollonnak legszébb koszorújára.» Mai ízlésünkkel épen a másik kettőt tartjuk kiforrottabbnak. Annyi bizonyos, hogy Dayka életének e másik korszakában ez a négy a legjobb és legjellemzőbb alkotása. Világnézete a hitét elvesztett, nyugtalan, jobb jövőben alig reménykedő emberé, a kinek már csak az örök pihenés jelenti a jót. A Rousseaui vagy karthausi önzetlen szeretetnek, melyről előbb *Az én örömeimben* horatiusi hangon szólt: hogy néki egy perc, melyben embertársainak békés örömet gyarapította, melyben egy könnyet törölt le embertársai szeméről, az igazi, nemes öröme — eltűnt. Befelé fordul a tekintete. E költeményei legutóbbi élményein kívül előbbiekkal s az azokat kifejező más költeményekkel kapcsolatba hozhatók ugyan — csak a már említett Stolberg-fordításnak (*Az esthajnalhoz*) befejezésére s a *Kesergés* utolsó strófájára utalunk, mely utóbbiban:

¹⁾ Prózai hagyatékában (SK.) van egy *Socrates* és egy *Johanna Gray*, cz. elbeszélés is. A SK.-beli prózai munkák teljes (de cím szerint nem egészen pontos) jegyzékét közli Szemere Pál Kazinczyval. (Kaz. lev. VIII: 232. l. — A *II. József* címmel említett történet címe *Novella* s csak Kazinczy jegyezte utóbb oda: *Második József felől egy Rege Bécsi ember tollából.*)

²⁾ Aranka György is feldolgozta: Júlia' levele Ovidiuszhoz. Németből fordítva. (8-r.) Kassa, 1790. Ellinger János betűivel.

³⁾ Talán Abelard rövidítése? Szemere Pál id. levelében (VIII: 234. l.) olvassuk Berzsenyi verseinek címei között: *Melisszához. Pelides' s Abild.* Nyilván sajtóhiba *Alcid* helyett: «Más tárogasson maeni kürtöket *Alcid* 's Pelidesz isteni tettein. Vajjon *Abild* is nem íráshiba-e *Alcid* helyett?

⁴⁾ A németekre nézve l. *Czeizel* id. dolgozatát (37—38. l.), mely Dayka két német versét beilleszti szerelme történetébe.

⁵⁾ A *Bárdosyné halálára* írt versre nézve nem valószínű.

⁶⁾ Kaz. lev. X: 54. l.

«Nemsokára a tehetős halál int, úgymond, és puhább álomra mindent átölő kebelébe hajlok»; — ám ezekben szelíd, szinte-szinte meg nem okolt bánat szól egy symbolikusan festett kép keretében: az éjtszaka s a halál rokonságának gondolatát fejezik ki. Szép és eddig nem hangoztatott a dictiója a *Bucus* cz. töredéknek is, mely szintén ennek az eszmének a változata. A januári versekben azonban közelebb hoz magához, s nemcsak nyugtalanságról szól; ezekben már az átélt szenvedések beszélnek, ezek az érzések előttünk szólanak meg.¹⁾ Nem rövid lelki nyugalom kell a bánatra, hanem az, hogy a halál a szenvedésnek rövidesen vessen véget Az *Esdeklés*-ben még van reménye — a másik három már csak e szinte követelő eszme kifejezése.

A mi e verseket ezenkívül fölébe emeli az előbbieknél is, de a kor termékeinek is, az költői dictiójuk s különösen újszertendei versében. «Meghalni nékem csendes álom» mondja s azután:

Ha a világon annyi élni,
Mint untalan remélni, félni,
Sorvadni a kereszt alatt;
Mígnem az ember általhat
Az életnek keskeny köréből
S a föld gyomrába visszatér,
S a végezés rejtett töréből
Kifejtve, gyászos véget ér:
Oh már megértem a halálnak.

Hasonlóképen emelkedett, meleg hangjáért és választékos formájáért jegyezzük még ide a *Bárdosy Jánosné halálára* írt vers utolsó strófáját:

Ó sírj szerelmed áldott hamvain!
Ha kifakad, enyhülést lél a kín.
S midőn egy perczig édes könnyed árja
A bú előtt sebes szíved bezárja:
Említsd, hogy kedvesed már partot ért.
Mi evezünk a tenger mély öblében,
S pályát futunk a siralom völgyében,
Kit a mindenható előnkbe mért.

A *Titkos bú* frazeológiája ellen Berzsenyinek volt ugyan kifogása,²⁾ de ennek is vannak szép sorai, s mind ez, mind az *Esdeklés* finomabb emberi érzelmek megfelelő formájú kifejezése. Mondhatni, e kettő a küzdelem, a probléma, a másik kettő a megoldás.

A költemények másik csoportját, mint mondtuk, *alkalmi* költemények teszik, miket elvben jogosan kárhoztatott utóbb Kazinczy is.³⁾ Ám ezek bizonyítják, hogy Dayka, ki most talán Catullus hatása

¹⁾ Ezt, csak hogy Dayka költészetéről általában, Bajza is észreveszi. (Id. m. IV: 147. l.)

²⁾ Összes művei, 1864. (Toldy) II: 169—173. l.

³⁾ Lev. II: 492. l. «Kár, hogy idejét holmi méltatlan tárgyra is vesztegette: azokat a 'Gelegenheitsgedichte'ket értem, a' mellyeket... nyomtatás alá készített darabjai közzé felvett, és a' mellyeket én, a' ki az 'én' Daykának egy sorát is sajnálom elveszteni, mintegy akaratom ellen vészek-fel kiadásomba.»

alatt ismét antik formákban ír hymenaeumokat, koronázási örömeiket (Bárdosy János hexameterai nyomán), gyakorlottságát a klasszikus formákban is megőrizte. Pedig Kazinczy nemcsak tárgy tekintetében vezette költőnket új irányba, midőn Colardeau és Blumaueren kívül Wielandra és Goethere irányozta figyelmét, hanem forma dolgában is, és a finom forma-érzéssel megáldott Dayka felismerte az «új verselés» szépségeit.

Talán helyes volna megállapítanunk, hogy a kiket egyeztetőknek nevez az irodalomtörténet, azokat nemcsak a válogatás után valóban bekövetkezett egyeztetés fűzi együvé, hanem a Kazinczyval való kapcsolat is, mely nála tudatos volt¹⁾: Ráday adott e formára példát, Verseggy, Földi és ő érezték meg, hogy a rimes dalok csak skandálva lesznek zeneiek. Földi ezt tovább adta Csokonainak, Kazinczy Daykának.²⁾ A legnagyobb tökéletességre közülök a XVIII. század végeig Dayka vitte. A fordulat nála is tudatos volt s egy évre a francziás hatás után, 1791. végére vagy 1792. legelejére tehető. Ez előtt írt versei közül csak az Erzsébet napjára írott nyugateurópai formájú, de ebben a formájában nyilván ez is későbbi átdolgozás, hiszen 1790-ben még éppen a Kazinczy folyóiratában hangsúlyos alakban jelent meg e vers.³⁾

Ez tehát a sorsán végbement változáson kívül a másik fordulat, mely Lőcsén következett be. De míg élményeivel világnézte s evvel költészetének hangja is átalakul, addig a versformákban a régebbieket nem hagyja el végleg. Erdélyi Pál hasonlata a három útról⁴⁾ érdekes, de nem egészen találó. Dayka megjárta ugyan a másik két utat is, de nem állapodott meg e «kísérletezések» után a harmadiknál, hanem mindig arra tért, a mely céljának, verse alapeszméjének legjobban megfelelt. Utolsó ismeretes költeményét is (a Baróti Szabó Dávidhoz cz. költői levél töredékét) hexameterekben írta.

III.

Érdekes, hogy — jöllehet a nyugateurópai formát maga Kazinczy is elsősorban a *dal* versmértékének szánta — Dayka ebben a nemben írta egyetlen eredeti *elbeszélő* költeményét, *Az érzélgős*⁵⁾ *Philotast* is.⁶⁾ E költeményt tanítómesének tekinthetjük, de alapgondolata így is a Dayka akkori lelkiállapotából fakadt.⁷⁾ Mint tanítómesese sem egyetlen költőnk alkotásai között, csakhogy a másik kettő csak prózában készült. Idejegyezzük őket, mert seholsem látjuk egyiket sem

¹⁾ Rummyhoz írt egyik levelében hangoztatja is ezt. (Lev. IV: 547. l.)

²⁾ E sorból Batsányi, Szentjóbi Szabó és Fazekas hiányzanak.

³⁾ Hasonlóképen újra dolgozta Kazinczy kedvéért a Colardeau-fordítását is. (Lev. IV: 547. l.)

⁴⁾ Dayka Gábor költészete. Figyelő, id. helyen.

⁵⁾ Abafinál (37. l.) sajtóhibából *ézelős*, a SK. egy helyén *ézelény*.

⁶⁾ A SK. egy változatában *Rege* a költemény czíme.

⁷⁾ Keletkezéséről l. alább.

megemlítve. Az egyik, mely németből fordított apróság is lehet, így hangzik¹⁾:

[Péterfi lovász mester] Egy uri ember megsarkantyuzott paripáján a' pázsintos térségre kirugaszkodván, mivel sem a' természet könyvét olvasni, sem a' reggeli, déli, estvéli dobolásnál az istállóban egyéb gyönyörűséget érezni nem tanúlt vala, lovával ereszkedett beszélgetésbe. Hallott vala ő valamit egy V. Károlyról, 's hogy ki-tanulja a' dolognak valóságát, ha több nyelveket tudnál, úgymond, mellyiken beszéllenül te a' rajtad ülővel inkább? Azt, ú. m., mellyet az ülő leg-jobban ért.

A másik, mely nyelvészeti érdekességű is, eredetinek látszik:

Mi a' patvar szó az a' veder, hiszem tsöbör az. — Tsöbör! azt még a' Nagy Apántól sem hallottam, nem tsöbör az, hanem veder — E'ként vetekednek vala egymással tovább egygy félmértföldnél, még a' szószaporítás közben az egyenes útból félre-utazván [menvén] észrevehetetlenül mindketten egygy motsáros gödörbe [sikamlottak] zuhantak. — Kár az időt haszontalan vetélkedésekkel tölteni.

Elbeszélő alkotásaihoz soroljuk Vergilius-fordításait is, a melyek talán tanári munkásságához, és bizonyosan lőcsei éveikhez fűződnek. Az Aeneisből több részletet fordított le. A verses fordítást már Abafi is közölte.²⁾ Érdekes példája ez Dayka gyors dolgozasmódjának. Úgy, a hogy ránkmaradt, első fogalmazvány az egész. Kazinczy is odajegyezte a kézirat egyik felére³⁾: «Látszik az igazításokból, hogy ez is első munka. Ha ki azt vélné, hogy illy sokat illy egyenlő írással Dayka nem írhatott előbbi dolgozás nélkül, emlékezzék arra, a' mit Bárdosy beszélt ide köttetett levelében, hogy ő mint dictált egy időben két Irónak kétféle verset.» Természetes, hogy e kísérletet nem is szabad a műfordítások mértékével mérnünk. Méginkább csak irodalomtörténeti jelentőségű — Dayka Vergilius-szal való foglalatosságának emlékeül — az, hogy a SK., a honnan a verses részletek előkerültek, több prózai részletet is megőrzött, s evvel, ha röviden is, foglalkoznunk kell elbeszélő-költészetének méltatása során azért, mert tartalmilag is átmenet egy alább közlendő, eddig méltatlanul mellőzött munkájához, s mert az egyik részlet épen az irodalmunk történetében külön, a Zrinyiász révén is jelentős Nisus és Euryalus-epizódnak a fordítása. Az, egész töredék címeül Kazinczy jegyezte oda a SK. ben: *Virgilius Eneisének fordítása*. A fordítás maga inkább csak gyakorlat lehetett s két részre oszlik. Egyik a verses rész folytatása és töredékesen a 101—267. sorig terjed olyként, hogy a 199—203. sort, a híres Laokoon-epizódot Dayka csodálatosképen kihagyta, a 267. soron túl levő részek tartalmát pedig e sorokba sűrítette «A' várast tüzzel-vassal emésztik, Priamust gyermekeivel egygyütt kegyetlen halállal ki-végezik a' fényes Pergamumot földig le-rontják.» A másik

¹⁾ Mindkettő a SK.-ben van. A sarkos zárójelbe tett szók a kéziratban át vannak húzva.

²⁾ II. ének 13—103. vers. Id. kiad. 95—97. l.

³⁾ E töredék két részben készült s a SK. két különböző helyére van kötve, még pedig elől a 84—103., hátrább a 13—83. sor fordítása.

részlet terjedelmesebb, az Aeneis IX. énekének 176—440. sorait foglalja magában kihagyás nélkül, hű fordításban. Prózában és versben a hűség Dayka fordításainak mindig a legnagyobb erőnye. Szinte kár, hogy ez utóbbi, kerek részlet a 6. ívréptelen az eredeti 440. sorának közepén megszakad s az epizód nincs befejezve. Mutatványul e kiadatlan fordításból íme egy kis részlet:

Az alatt az Látiumbeliek várássából előre küldött Lovasok, midőn a többi sereg a' mezőn várakozék, menének 's Turnus királynak feleletet vivének, 300-an paizsosán mindnyájan. Volcens vezeti vala. 'S már a' táborhoz közelgetének 's a' kapukon bé-menendők valának, midőn amazokat balra fordítani látják 's a' gondolatlan Euryalust sisakja az éjszaka' tsillamló árnyékában el-árultta vissza-veretett fényjével. Nem ok nélkül lázlik. Fel-kiált a' sereg-közül Volcens: Álljatok meg férjfiak! hol jártok? miért vagytok fel-fegyverkezve? Hová indultok? Ők semmit sem felelnek, hanem az erdőbe siettek, az éjjeli setétségbe bizakodva. A' Lovasok el-álják az utakat minden felől 's öröket rendelnek minden felé. Az erdő bokrok-kal 's fekete szil fával rettenetes vala. Tövisekkel telyes. Ritka ösvények titkos úton vezettek. Euryalust az ágak' homályja 's a nehéz zsákmány gátolja 's az ijedelem el-vétette vele az útát. Nisus el-megyen 's már történetből ki-gázolt az ellenség közül.¹⁾

Hogy mi indította Daykát a két hű barát epizódjának lefordítására, nem tudni. De éppen ez a mese, mely irodalmunkban Juranics és Radivoj epizódjával szépen ismétlődik meg, vezet bennünket Daykának egy (sőt egyetlen) egyetemesebb jelentőségű prózai művéhez: a kezesség meséjének eddigi tudomásunk szerint egyetlen magyar feldolgozásához.²⁾ Ez a Dayka-kutatók figyelmét eddig elkerülte, noha címe eléggé jellemző.³⁾ Talán mert Abafinak legteljesebb és sok részletkérdésre kiterjedő kiadása nem említi, nem foglalkoztak vele mások sem. Pedig különösen, mióta Gragger Róbert a kezesség meséjének eredetéről és változatairól szóló alapvető értekezését közzétette,⁴⁾ s a maga teljességében látjuk a gazdag termést, melyet e mese magvai mind az európai, mind a keleti irodalmak talajában hoztak, még becsesebb e magyar változat, mely éppen költőnk nevéhez fűződik. Keletkezése korszerű is abban az időben, mikor a baráti érzés kultusza irodalmunkban valóságos divattá vált.⁵⁾

Sajnos, a főfeladatnak, mely ez elbeszélés kiadásakor felmerül, forrása megjelölésének nem tudunk megfelelni, bár annak felkutatását megkísérlettük. Annyit eleve meg kell állapítanunk, hogy e magyar változat Schiller költeménye előtt készült s már ebből a

¹⁾ Aeneis IX. 367—386. sor, v. ö. még Obsid. Siget. IX. 60—61. str.

²⁾ Rokon e mesével Szegedi Veres Gáspár *Titus és Gisippusa* a baráti önfeláldozás tekintetében. (L. Gragger alább id. értekezését, 716. l.), de alapvető motívumaiban eltér: Gisippus önzetlen barátságából szerelme tárgyát engedi át Titusnak, Titus viszont utóbb egy gyilkosságot (melylyel azonban alaptalanul vádolják Gisippust), vállal magára. Különösen a bitófalatti jelenet hasonlósága miatt némi rokonságot Heinrich is feltételez. (Boccaccio élete és művei. 239. l.)

³⁾ Címét Szemere Pál is említi már fent id. levelében.

⁴⁾ Schiller Bürgschaftjának forrásai és rokonai. EPhK., 1911. 713—730. lap.

⁵⁾ Császár Elemér, Ányos Pál. 108. l.

szempontból is érdekes.¹⁾ Annyi kétségtelen, hogy, Gragger megállapításait a csoportosítás szempontjából alapul véve, a Dayka változata az európai csoport származéka, azé, a melynek «a görög környezetben sajátos motívumává fejlődött a barátság.»²⁾ Sőt tovább mehetünk: Dayka forrása épen az a görög elbeszélés lehetett, melylyel a maga változatát Cardonne összehasonlítja (celle [t. i. histoire] de Damon et Pythias si fameuse dans l'antiquité). Erre vall leginkább és mindenekelőtt a *név* azonossága, mely nem lenne mértékadó, ha egy körülmény nem játszana közre: az, hogy a szabadságot kapott halálraítélt barátnak az ismertebb s leginkább latin változatokban,³⁾ azokban, a melyekben a kezest Damonnak hívják, *Pythias* a neve, míg Cardonne idézett műve és Dayka *Pythias*ról tudnak. Ezenkívül Cardonne változata a részletek mikéntjében megegyezik Daykáéval, Cardonnenak viszont feltűnik az ő s a görög mese történetének hasonlósága, nem lehetetlen tehát, hogy a görög mese származékai közt kell Dayka forrását keresnünk. Így látatlanban s közvetett adatok segítségével merész a következtetés, de úgy véljük, jó uton járunk.

Míg e forrás nincs kezünkben, addig azt sem mondhatjuk meg, hogy fordítás-e, vagy szabad átdolgozás a Dayka meséje. Mi német közvetítéssel készült s Dayka szokott módszeréből ítélve, nagyon kevésbé szabad fordításnak véljük, melynek a kéziratban négy sűrűn írott ívrét lapra terjedő szövege így hangzik:

Dámon, Pythiasz.

Mikor Syracuse' várassa Dyonisius Tyrannisa alatt nyögött, ez a' kegyetlen ember tsalárdsággal és erőszakoskodásokkal foglalván a' nem maga Thronussát félelemmel és kegyetlenséggel keresi vala azt megerősíteni. Boldogtalan jobbágyai az alatt, hogy el-nyomattatásoknak egész súllyát érezték, kéntelenek voltak hallgatni, 's akaratjuk ellen el-fojtani a' leg-igazságosabb sóhajtásokat, minden panasz, melyet az ellen tettek volna, a' Felség' meg-bántásának tartatott.

A' közönséges rettegésnek közepette egy bizonyos Pythias nevű Ifju tüzes természetű, nem zabolázhatta meg boszonkodásának ki-fakadásait, egy példán, melyet a' Tyranus kegyetlenségéről adott, [fel-] meg-mert-szöallni, 's nyilvánosságosan siratni szegény hazájának nyomorúságát, de igen sokba került ki fakadott buzgósága 's gondolatlansága. A' kémek, kiket a' király minden felől tartott vola pénzért, tsak-hamar bé-jelenték a' dolgot, a' fel hevült király meg-esküdt, hogy kegyetlenül meg-boszúlja, 's a' szerentsétlen ifju, körülvéve az Igazságtalanság' őreitől fogságba vitetett.

E' szempillantásban elébe akad Dámon, egy tökéletes erkölcsű ifjú, 's ki Pithiasz úgy szerette, mint önnön magát. E tekintetre a' legérzékenyebb fájdalomtól el-fogatva hozzá járul szomorúan. Kedves B[arát]om! vallyon mit jelent ez? Mit tsináltál? Talám gondolatlanságod, talám fel-hevült buzgóságod? —

Igen is kedves Dámonom, meg-történt egyszer, a' mit Te nékem

¹⁾ Dayka tudvalevőleg 1796-ban meghalt, Schiller pedig — bár a tárggyal már előbb is foglalkozott — csak 1798-ban írta költeményét.

²⁾ Gragger id. értekezése 726. l.

³⁾ Cicero-tól Hyginusig, l. EPhK., 1911. 723. l. első csoportját.

olly gyakran jövendőtől, nem tudtálak téged követni, nem fogadtam el tanácsaidat, sokáig tsak magamban átkoztam a' Tyranus kegyetlenségét, erőszakot vévén magamon. De végre ki kellett fakadni boszorkodásimnak, enyi példájára kegyetlenkedésének nem maradhatott az rejtekben. Látván hogy meg-kell hálnom, de kedvesebb nékem a' halál az illy gyalázatos rabságnál! Egyedül Atyámat, feles[égemet]'s gyermekimet sajnálom. Néked ajánlom őket, Barátom! te vigasztald őket helyettem, te segíts rajtok! 's nem fogok sanyarú végezésem ellen panaszolkodni. A' kegyetlen drabantok nem engedték, hogy tovább szólhattak volna egymással a' szerentsétlen Barátok. El-szakaszták egymástól, kegyetlenül el-választák őket. Pitiás a' tömlöztbe vonszoltatott és Dámonnak meg nem engedtetett őt kísérnie.

A' leg-keservesebb bánatba merülve, ezer gondolatokat forgatott elméjében, keresvén ha valami képen ki-szabadíthatná. De egyre sem találta. Sok gondolkodás 's habozás után, most e'hez, most a'mahoz nyúl-ván, végre mint haszontalan eszközöket, meg-vetvén végre el-tökéllé a' király előtt meg-jelenni.

Az öröknek közepette, kik szüntelenül a' rettegő király körül valának, elejébe botsáttatik. Le-borúlván előtte, Uram, úgymond, tsak imént hozttak parantsodra egy Ifjat a' tömlöztbe. Én nem jövök érette szállani, sem kegyelemért esedezni, ámbár tsupán ifjú hirtelenségből vétkezett legyen is, de előttd vétkezett 's ez elég, mind az a' mit kérek, hogy, hogy büntetését halaszd néhány napra. Távol vagyon öreg aty[j]a, jegyesse, két gyenge magzati, kiknek jelenlétére kiváltképen való szükségök vagyon. Engedd meg, hogy érette kezes lehessen, hogy viseljem helyette néhány napokig békóit 's ő az alatt még egyszer végtére meg-láthassa ház népét 's jó karban hagyhassa 's vég butsut vehessen tőle. Ő bizonyos meg-tér a' ki-szabott időn, ha nem, halálommal fizetem ki-maradását, mikor neked fog tetzeni.

El-bámult Dion[isiusz] ez ajánlásra 's kívánnván látni a' dolognak ki-menetelét. Jól van, úgymond, adok két napot, az alatt fogságban lész helyette, de tudd meg, hogy ha a' holnaputáni hajnal itt nem éri, életeddel fogsz érte adózni.

Meg örülvén Dámon az ígéreten, azonnal Barátjához repül a' Tömlöztbe. Ott tulajdon kezeivel le-oldja békóit 's magára öltvén, szeretettel tellyes hirtelenséggel menj, úgymond, menj háznépéd vigasztalására, 2 egész napot enged a' király, mellyeket minden gyanúság nélkül hasznodra fordíthatsz. Az alatt hajóra ülhetsz 's el-takarodhatol. Tsak hamar 's gondosan fogj a' dologhoz, menj, használd az időt.

E' szökon Pythias meg-rémülve, én szaladjak! én hagyjalak magam helyett prédául a' szánakodatlan Tyrannusnak? Ah! úgy ismér engemet Dámon? Add vissza, add vissza békóimat, ha azt véled, hogy ez alatsónságra vetemedhetem valaha. Nem, felel Dámon, nem férhet alatsónyság egy olyan szívhez, mint a' Pitiásé, ha azt tapasztalnám benned, már nem volnál barátom, de azt tselekednünk amit én hagyok, sem hűtlenség, sem alats[ónsá]g nem lénd, Te neked atyád, fel[e]s[éged], gyermekeid vagynak, kiknek életeddel tartozol 's nálad nélkül inségre jutnak. Engem semmi sem tartóztat hátra, mint Tégedet, 's egy illy Barátért meg-halni, ez nékem a' leg-nagyobb gyönyörűség. Ah! illy vad gyönyörűséget ugyan soha sem fogsz érzeni monda P., el-megyek, ha úgy akarod, végső kötelességemet meg-tenni, el-megyek Atyámtól butsút venni, jegyesemtől és gyermekeimtől, de harmad napra viradóra itt találsz. Téged hagyván nekik helyettem, azt tartom, ez lesz nekik a' leg-nagyobb ajándék, 's ezzel talám meg-vigasztalhatom.

Ezeket mondván meg-öleli barátját, költsönös sírások között 's el-indul. De le-szakad a' nap másodszor 's fel kellett a' harmadik 's Pitiás meg nem jelentt. Dámon meg-győzelve magába, hogy a' kétségbe esett ház nép keservén meg-indulva szabadságba vette magát, el-telék örömmel. A' király ellemben meg-tsúfoltatottnak állítván magát, végső dühösségre

gerjedett 's haragjának tűzében parantsolá nyomban azon bitóra vonat-
tatni, melyet Pythiasznak rendeltt vala.

El-futamodék a' hír az egész városban 's tsoportossan tolyong a'
nép a' piatzra, a' siralmas scena nézésére. Némely az el'árultatott Bará-
tot szánja, más az embernek álnokságát átkozza, titkon fejenként kárhoz-
tatja kiki magába a' Tyranus kegyetlenségét. Ez ezer felfegyverkezettett
örök között ülven trónusán rettenetesen forgatja vala tűzes szemeit 's
nyughatatlanul várja a' bosszu állás' ki menételét. Az alatt Damon közel-
get a' Hóhér mellette. Borzadnak vala minyájan e' szánakodásra méltó
tekintetre, a' szánakodásnak és iszonyodásnak érzései fogják el a' szíveket,
szemeikbe töldulnak reszkető könyveik, mert már lehetetlen vala a' sirást
titkolni. A' közönséges bánatban egyedül Dámon mutatott bátorságot, áldja
vala szívében a' Mindenhatót, hogy kívánságai bé-töltek 's leg-kedvesebb
barátja meg-menekedett.

A' piatz közepére érkezvén, állhatatosan várja vala a halálos tsa-
pást, már bé köttettek szemei, már fel fedezett nyakkal, már villog a'
pallós feje felett, midőn váratlanul állj meg kiáltja messziről, álj meg
gyilkos, 's lihegve 's porral 's izzadtsággal tele látják, hogy egy ifju közel-
get nagy sietséggel. E'szere kiki hátra tekint 's útát nyit a' sietőnek.

Ő közébbe jöven, Hála, ugymond, egybe szedvén magát, hála az Egeknek,
hogy a' fiú kötelesség meg nem sértette nálam a' barátság tisztjét. Azután
hirtelen Damonhoz szalad 's nyakába borúl. Itt a' népben suttogás támadva
az örömről, tsudálkozás szánakodásnak... alozása. [?] Pitias, mond egyik a'
másiknak, oh! ki várta volna! ki hitte volna, hogy meg jön!

Azonban ki magát tántoríthatatlan Barátjának karjai közül[?], a'
Tyranus elébe megyen, ki egészen magán kívül nézi vala, 's elig hiszen
vala szemeinek, tsak ugyan így vagyok végtére úgy mond most büntess-
meg 's oldozzd-el az ártatlant. Tsak az el-kerülhetetlen szükség tartóztá-
tott eddig vissza Atyám, szegény Atyám halván szomorú esetemet, le-
roskadtt, mint a' kit a' mennykő le-vertt, hijában hívtam vissza az életre
minden mesterségünk ellenére szemem előtt múltt ki ez éjjel a' világból.

Itt egy darabig félbe szakasztja szavait a' fájdalom, az után erővel
ragadtam-ki magamat a' kedvesemnek karjai közül 's gyermekeimnek 's
vissza siettem. De a' leg-rövidebb útát keresvén, el-tévedtem az éjnek
setétségében egy berekben, hol tévedezttem egész reggelig a' járatlan ös-
vényeken, melyek engem távol vezettek vala. Végre útra találván ket-
őztetett lépéssel siettem, 's örvendek, hogy jókor meg-érkeztem. Add
vissza tehát ó király add vissza bilincsemet, 's szabadsíds meg barátomat,
többet nem kérek.

E' szavakra nem vala senki, ki könyveit megtarthatta volna, 's
maga a' Tyranus érezi vala szívében az eredendő könyörületességnek
indulatjait, melyeket hijában igyekezett el-fojtani. Azonban meg-paran-
tsolá, hogy Dámont oldozzák-fel. De mi egy uj tsuda! melly meg ket-
őztetett a' nézők sirását és tsudálkozását! Dámon azt állítá, hogy Pítiás-
nak már nints többé igazsága békóira, már el-telt, ugymond az idő, most
nékem kell meg halmom, Te menj vissza feleséged 's gyermekeidhez. Az
üdő téged fel-szabadított, mig élsz, soha el nem múlhat 's minden tör-
vény 's okosság szerint úgy kell a'nak lenni. Dámon tovább is ott áll
vala, a' nemes vetélkedés nevedek. Kiki a' két barátok közül fenn szó-
val kéri vala a' másiknak szabadságát 's magának halálát.

E' példátlan vetélkedésre az érző szívű Tyranus is meghajlék. Meg-
győzetett természetű keménysége 's meg illetőve: élet, szabadság, ug-
ymond, mind a' kettőnek. De az ilyen igaz Barátság még többet érdemel 's
érdemes egy királyhoz. 'S én boldogságomnak tartom, ha engemet közön-
séges barátoknak fogadtok. Így szollván le-szállott a' thronusról 's ölelés-
sel szaladott. Mint a' Játszó színben olly-kor a' meredek kőszikla egyszerre
mosolygó térséggé válik: úgy változott meg minden a' nézők szemei
előtt. A' szomorúságot és sirást öröm (nb. *gerjedelem virtus*) és tapsolás

követé, kiki iparkodott közelről szemlélni e' hasonlíthatatlan barátokat, kiki örömdetes éllén kiáltással töltve el a' levegőt mindenfelől 's ők mint egy diadalmi pompával kísértettek a' király mellett a' királyi palótába.

IV.

Mielőtt immár Dayka költészetének összefoglaló méltatására térnénk, még alkotó műhelyébe akarunk egy pillantást vetni. Invenziója nem mondható gazdagnak, de eszméi megszületése után erős kompozícióval dolgozott. Ennek a módszeres alkotásnak folytatása műgondja, melylyel verseit alkotta, átdolgozta és simíttatta. Már Abafi közölte a SK-ből¹⁾ a *Chlorishoz* cz. költemény tervét; ugyanott (160. l.) még hat sornyi (czeruzával írott) szöveget közöl, de csodálatosképen nem veszi észre, hogy ez meg a *Kesergés*-nek a conceptioja.²⁾ A SK-nek egy rövid megjegyzése szintén egy költeménynek alapeszméjét adja.

NB. A' szunyogon meg-könyörült 's elszalasztotta, ez a' másik kezére szállott 's meg-tsípte.

Ez a mondat *Az érzélgős Philotas* első alakja, a mely a különben idegen hatás eredményének gondolt költeményt eredetinek mutatja. Tervező munkássága mégis leginkább azokon a sorain látszik, melyekben az *Elegia* cz. (s Abafitól alighanem tévesen II. József halálára tett) verses töredék gondolatait vetette első formájukban, de szövegében kialakulva, papirosra:

Míg mások az ő ditsóss[...] éneklik 's oszlopot emelnek halhatatlan nevének — ah az ő neve teszi azt halhatatlanná — Te Músám sírd ki fájdalomadat és keseregd kinos veszteségedet. O Te a' leg-jobb Atyának leg-jobb fia! kinek szíve még most is vérzik azon sebtől — engedd meg, hogy mélyebben érezhetné — mintsem fel-szaggatva sebedet — de az a' nélkül sem gyógyúl-bé — a' fájdalmat, a' rész vétel türhetőbbé teszi

...[olvashatatlan német szó] mint mikor ki-derült égre egyszerre fekete felleg borúl 's a' mennykő hirtelen le-tsap, ... négy alá el-maradtott árváidra 's egy isteni gyönyő... ön... ség járja-el szívedet, midőn látod, mely igazán fájlalják haláloadat.

NB. mint a gyümöltsfa...

Festés: mint keseregnek körülte felséges él'te párja 's gyermekei! — ah! itt nints vége a' fájdalomnak! Bétsnek köre nem fogja bé... egész országban terjed a' bánat: így fogja bé a' nap' el-enyészésével az egész földet a' gyászos setétség: de az fel-kél ismét: — utánnad hijába terjesztjük reszkető kezeinket.

Contrast: árváira tekint, 's fel-akad könyve-özöne: ezek anyjok őlébe sírják ki fájdalmokat. Kérdezik tekintettel hol az attyok. Vagyon ki szebben sír az el-veszett király... De ki e' kárt mélyebben érezhetné...

E példák igazolják, hogy Dayka, ha gyorsan és könnyedén verselt is, eleve jól megfontolta, hogy mit ír. A SK. e néhány kiakná-

¹⁾ Tévesen azonban a VK-re (Dayka kéziratának a M. Tud. Akadémia könyvtárában őrzött «Vörös kötetére») hivatkozik. Id. kiad. 159. l.

²⁾ Abafi mindkettőt átírva, mai helyesírással közli.

zatlan részlete terveinek kerektségét, műalkotásainak egységét igazolja. Ha pedig a kész költeményekkel vetjük össze e vázlatokat, a kidolgozás czizelláló munkájával ismerkedünk meg, a mit e korból kevés költőnél tehetünk meg. E tekintetben tehát e kusza feljegyzések is becsesek és figyelmet érdemlők.

Költeményei, de egész költészete képének kialakulásához áttekintünk még a forrásokon, melyekből merített s az idegen hatásokon, melyek költészetén netalán mutatkoznak; az előbbieket e kis táblázat mutassa:

1. *Ovidius*, Penelope Ulysseshez — (L. fent.) — *Phillis Demophoon*-hoz. Ez utóbbi az *Orpheus* 6. füzetében jelent meg és *Kazinczy László*-nak is tetszett. «A *Phillis* és *Demophoon* darabja igen szép — írja bátyjának — B. Rádaynak, neked és ennek a Poetának versificatiotok leg szebb. (Kaz. lev. II: 5. l., Váczy jegyzete, u. o. 548. l. és l. még Kaz. lev. VII: 296. l.)

2. *Anakreon*: 8. dala l. fenn. (*Az új Anakreon.*) További hatása valószínűleg a német anakreonisták közvetítésével.

3. *Vergilius* Aeneid. II. 13—83. és 84—103. sor versben (Abafi-kiad. 95—96. l.) — II. 101—267. kihagyással és IX. 176—440. sorok, prózában, kiadatlan, a SK.-ben.

4. *Secundus*, *Languidus* e *dulci certamine* . . . L. fent.

5. *Colardeau*, *Abelard* és *Heloiz*. L. Kaz. lev. II: 493. l., III: 435. l., IV: 547. l., V: 470. l. és XI: 70. l.

6. *Segrais*, *Amira*. (L. fenn.) *Batteux-Ramler*, *Einleitung*. I: 432. l.

7. *Fope*. *Newton* sírfelirata. L. Kaz. lev. II: 493. l. Az epigramma eredetije Kaz. lev. II: 565. l., u. o. Szilágyi Sámuel fordításában is. V. ö. még Csokonai bírálatával, Gyulai Dayka-kiad. függ. 102. l. (L. még *The works of A. Pope*, 1803. II: 391. l. *Epitaphs*.)

8. *Guarini*, *Occhi* . . .¹⁾

9. *Stolberg* Fr. L., *An den Abendstern*. (*Gedichte der Brüder Stolberg*, Hgg. v. Boie. Lpz. 1779. 14. l.)

10. *Wieland*, *Musarion*. Dayka két ízben is fordította: Kaz. lev. V: 298. l. (*Kis János*nak) «Dayka is dolgozott *Muzáronon*, a' Német vers nemében. 1793-ban fogott volt hozzá. Egy sora sincs kezemnél, és azt gyanítom, hogy maga égette-el munkáját *desperans tractata nitescere posse*. 'S meg kell vallani, hogy ha csak annyi szerencsével fordította volna, mint a' hogy *Colardeau*nak *Heloizét* fordította, kivált *Alexandrinusaiban*, jól tette, hogy megégette.» — *Dayka Életében* pedig (1813. XVIII—XIX. l.) ezt írja: «Szülőként bántam vele, midőn a' *Musarion*' fordítását, skandált kétszoru *Alexandrinekben*, kezdé felolvasni. A' könnyű darab minden báját elvesztette a' feszes sorokban. Dayka e' nemben nem vala szerencsés. . . . Két hónappal azután azt vallá, hogy szabadabb, játékosabb versekben akarta fordítani, de nem boldogulván a' munkában, *elégette mind a' két dolgozást*, 's örökre letett fordításáról. Midőn velem ezt látatá, mintegy félíynyije vala készen.»

11. *Blumauer*: *Glaubenskenntnis eines nach Wahrheit ringenden Katholiken*. (*Zwei Kräfte sind es . . .*) Sárközy István, *Kazinczy* barátja is lefordította. (Kaz. lev. III: 483. és IV: 111. l. szerint *Kazinczy* kérésére készült.)

12. *Goethe*: *Ach, wer bringt die schönen Tage . . .* (*Erster Verlust*).

¹⁾ Battista Guarini Kisfaludy Sándornak is kedves költője volt. Első regéi közül kettőhöz, a *Csobáncz*-hoz és a *Tátiká*-hoz Guariniból vette a jelégét.

Elveszett. Kazinczyval egyszerre versenyképen fordították. (Kaz. lev. III: 446. l.) L. még Czeizel cikkét. (Gragger, Philol. dolgozatok, 102. l.)

13. *Bürger* hatásáról l. fent.

14. *Hölty* hatásáról l. alább.

15. Itt jegyezzük meg, hogy Dayka viszont németre fordította *Teleki* József híres elégiáját, az *Atyafiúi barátság oszlopát*. «A versek rosszak — írja Kazinczy (Lev. III: 435. l.) — de azt mutatják, hogy Dayka a nagy Teleki érdemeit ismerte.» (L. még Abafi kiad. XXVI. l.) A fordítás, mely kiadatlan, a SK. 231. lapján kezdődik és 14 folio-lapra terjed.¹⁾

Mind e kísérleteket csak Dayka művelődéséhez kell számítanunk, de hatásul általánosítanunk nem lehet nagyobb arányban, mint a hogyan azt költészete fejlődésének rajzánál megpróbáltuk igazolni. Épen ezért volt túlzás az az egyetlen dolgozat is, Bergmann Ágosté,²⁾ a mely Dayka költészetét Höltyével vonta párhuzamba. Külsőségeken kívül (melyek közül az, hogy mindketten 28 éves korukban haltak meg, Dayka születése adatának pontos ismerete óta³⁾ megdőlt), alig köti össze a két költő költészetét valami. Alaphangjuk gyakorta bús — s erre vonatkozhatott Kazinczy megjegyzése,⁴⁾ hogy a Dayka költészetében az «édes *Höltyi* búslakodás el fog hatni minden érzékeny szívre» — és mindkettőnek van egy közös és gyakori, de nem sajátos gondolata: a halál, mint örök pihenés utáni vágyódás.⁵⁾ Csakhogy Höltynél ez az érzés nem őszinte. Költészetében mosolygó leányok, viruló almafák és szelíd, ezüstös hold fényében ragyogó, színpompás természet van, dalaiban a május nevet, üde élet liheg. Meghalni is úgy akar, mint egy hervadó rózsalevél, melyet a szél kap le száráról.⁶⁾ A Dayka halálvágya inkább a keserűségekől való szabadulás reménye. Hölty költeményeiben gyakran örül az életnek,⁷⁾ Dayka soha. Borús költeményeit szenvedések tették realisakká, pihenés után való vágyakozása őszinte érzelmekből fakad. A német költészetben,

¹⁾ Első sorai:

O du, an die mich schloss nicht blosz des Blutes Band,
Nein — eine goldnere, und noch viel weitre Kette,
Der wahren Freundschaft Bund, der ewgen Treue Pfand,
Die mich begleiten wird bis in mein Sterbebette;
Und da nicht enden wird! du, deren Asche ich
Bis mich der Gram mich selbst verzehren wird zu Erde,
Mit einer Thränen Fluth, die aus dem Innern sich
Ergieszt, dem Herzen nur entquillt, benutzen werde!
O theure Esther! du! o du mein theures Ich!
Mein Herz war, ist und wird dir seyn solange es schläget,
Du starbst! ists möglich, dasz wenn zwey vereinte sich
So schmerzlich trennen, dann der Eine sich noch reget.

²⁾ L. fent id. dolgozatát.

³⁾ EPhK. 1913. 140. l.

⁴⁾ Kaz. lev. II: 492. l.

⁵⁾ Daykáról l. fenn, Höltynél: *An die Ruhe* (U. B. 4. l.), *Der Tod* (u. o. 6. l.), *Der Tod* (u. o. 63. l.)

⁶⁾ *Trauerlied* (u. o. 87. l.)

⁷⁾ «O wunderschön ist Gottes Erde und wert darauf vergnügt zu sein.» (*Aufmunterung zur Freude*. U. o. 92. l.)

szinte bizonyosra vehetjük, csak anakreoni dalainak lehetnek mintái, nem közvetetlen forrásai, csak hasonló hangú elődei.

De nem tanulta érzelmeinek ilyen kifejezését, vagy hangulatát magyar költőktől sem. Gyöngyösi műveit ismerte — Kemény Jánosára czéloz *Ferencz királyunk koronázására* írt költeményében — Baróti Szabó Dávidhoz barátság fűzte, de az írók körében meglehetősen kevésbé ismerték. Igazi kultuszt még a lelkéhez közelebb álló egyetlen író, Kazinczy is csak Dayka halála után űz költészetével.¹⁾ S a Salis, Matthiisson, Hölty költészetére is inkább csak fogságából való kiszabadulása után irányítja költőink, Berzsenyi, Kis, Kölcsény figyelmét. Dayka irányításában tehát kevés része volt. (Colardeau, Blumauer, Goethe.)

Ha irodalomtörténeti kapcsolatot keresünk Dayka költészetéhez, Ányos költészetét szokták emlegetni.²⁾ Kettejük költészete között gyakran vontak párhuzamot. Legrészletesebben, de már nem antipando, hanem kellő kritikával Császár Elemér taglalta e kérdést, azzal az eredménnyel, hogy ők ketten azok, a kik *költői érzést* szólatatnak meg verseikben, kik költőiséget és igazságot össze tudnak egyeztetni. Dayka művészbiben, Ányos költőibben.³⁾ A hangulat eredetisége kérdésében nem osztozunk egészen Császár véleményében, mert Dayka költeményeinek hangulatát sem keressük a német költészetben, azt is eredetinek tartjuk.⁴⁾ Erzései körülbelül egyeznek, témáik hasonlóak. Három költeményére Császár is rámutatott, melyeknek rokon a tárgyuk⁵⁾, s említi azt is, hogy Ovidiusból ugyanazt a heroidát fordították le. Talán realisabbak a párhuzamok (melyeket még kiegészíthetünk), ha hozzáteszszük, hogy Dayka jól ismerte Ányos költeményeit. Olvasmányaira vet világot az az adalék, hogy az *e* betűről írt kiadatlan értekezésében (SK) a magyarnak gyakori *e*-jére példákat Pétzeli *Henrias*- és *Zaire*-fordításából idéz és Ányosnak *Az isteni gondviselés* cz. költeményéből. Rokon költeményeik sorozatát még szaporíthatjuk: A nemzeti öltözet — A régi magyar viseletről; Bárdosyné halálára — Érzékenységeim; Pope Newtonra — A szép tudományoknak 77—80. s.; A tavasz — Kapitány Barcsaynak 1780 márcz. 13. — Mindez, miként Császár példái is, nem jelent hatást, csak a gondolatok rokonságát. Mindkettőnek nyugtalan lelkülete az, mely költészetük alaphangját bánatossá teszi. De érdekes paradoxonul nyilvánul meg költészetében, hogy *e* nyugtalan érzelmek

¹⁾ Kazinczy e kultuszának folytatása a Toldy Ferenczé, a ki szerint Dayka és Kazinczy «classicitásra emelkedve messze túlhaladták» társaikat. «E nagyraemelt költő... szenvedelmes, sovárgó, bájos énekei... költészetünknek soha nem avúlható gyöngyei közé tartoznak.» (Irodalomtörténet, 1864/65.)

²⁾ Kobzy id. m. 38—39. l., Koltai V., Ányos Pál, Figyelő, XI, 1881. 271—274. l. stb.

³⁾ *Császár Elemér*: Ányos Pál, 1912. 159—160. l.

⁴⁾ Az anakreoni költeményeket nem számítva, mert azok nem is jellemzők.

⁵⁾ *Rettenetes éj* — *Egy terhes álomtalan éjjelkor. Az esztendő első napján* — *A világi gyönyörűségek haszontalansága. Kesergés* — *Egy boldogtalannak panaszszai.*

a legnyugodtabb formákban jutnak kifejezésre; mondtuk, hogy ebben a római költők hatásának van része.

Dayka költészetének fejlődésében látjuk az antik, de elvont eszmeiségtől az emberihez való közeledést,¹⁾ versformáinak mûgondját, alkotó mûvészetének tudatosságát. Egyre mélyebben fakadó érzelmeiket énekel meg, azonban nem túlozza őket, költeményei, különösen lőcsei éveiben, őszinték. Mint igazi lírikus, többnyire önmagával foglalkozik. Az *én*-en kívül magyar költészetében csak barátaihoz van szava. Hogy szüleiről nem szól soha, az a XVIII. században érthető; hogy a szerelem is teljesen hiányzik költeményeiből, s csak anakreoni dalaiban jelenik meg, ott is csak mint egy könnyed, az érzés hûrjain alig végigfutó, nem is rezdülõ hang,²⁾ az kétféleképen is magyarázható. Egyrészt subtilis, zárkózott egyénisége talán magába zárta ezt, nem akarta a világ elé tárni. Az olyan futó szerelmek, a minő Reháknéval szőtt viszonya volt — mikor még a pesti szeminárium növendéke³⁾ — talán nem is voltak szerelmes dalok szûlõi, vagy papi köntöse miatt is titkolta őket. Mélyebb szerelme pedig, későbbi felesége iránt,⁴⁾ sok szenvedés⁵⁾ okozója lett, ezek bőven szólalnak meg költeményeiben.

Mély érzelmei, mondtuk, nem mindig elég nyíltan, de őszintén szólalnak meg lírájában. A természet iránt viszont nincs erős érzéke. Ha arra az üdeségre gondolunk, melylyel pl. Szentjóbí Szabó a természet jól meglátott szépségeit megénekli — õt a falu tanította meg rá — még inkább feltûnõ, milyen kevés az érzéke ilyesmi iránt Daykának, a városi fiúnak. Miskolcz, Eger, Pest, Lőcse, Ungvár: õt, ha nem is nagy, de városias életû város az õ világa. És csakugyan, mondhatni, a természetet Dayka a Horatius, Vergilius szemével látja. A tél, a hideg, a fagyos észak, a pázsitos hant, a bánatos erdõ, a sötét kõd, szóval a Dayka természetvilága javarészt a római ódaköltõbõl vagy az eposzi jelzõk sorából való. A természetvilágának általában két nagy hiánya van: kevés az élet benne és kevés a színe. Hogy a fagyott, hideg téli világot emlegeti, az Horatius hatására vall, de talán, mert lelke bánatához a zord idõ jobban illik, nem is látja meg a viruló természetet. A *Szerelmesemhez* cz. anakreoni dal életrevalóbb õt sora (a tiszta csermely íme — a színes hant virágít — csókjával harmatozza, — a játszi napsugárok — lejtõznek a folyóban), nem is eredeti, de így is szinte magában áll költészetében. A mi pedig a színeket illeti, kedvesének, Phrynének s Corinnának fehér alakja, barna bőre, kék szeme, piros ajka van; klárizs az ajka a kedvesnek a *Mennyegzői dalban* is. De a termé-

¹⁾ Amott *Az én örömeim, A virtus becse*; — emitt a januári versek.

²⁾ Objektív esetben szépen szól róla s kissé melegebb tónusban a Barkóczy-nászra írt *Lakodalmi verszet* végén.

³⁾ Kaz. lev. II: 492. l.

⁴⁾ «Megházasodék, eggy fiatal, szép gyermek elkapá, 's félek, lán-czain koránttabban hervadnak-el a' rózsák, mint másoknál szoktak. E tûz-zel õ még szerencsétlenebb lesz, mint mások lettek volna», írja Kazinczy Kisnek, lev. II: 344. l.

⁵⁾ «Õtet a' szerencsétlen házasság és a' Papokkal való viszálkodás olte meg.» Kazinczy Berzsenyihez, lev. VIII: 19. l.

szetnek magának, jellemző Daykára, csak két színe van: a barna és a zöld. Zöld a gyepek (*Szerelmesemhez*), az erdő lombja (tlkp. ernyője. *A tavasz*), barna a felleg (*A rettenetes éj*), az éj (*Vigasztalás*).¹⁾ Ez is csak ritkán. A harmat ezüst cseppje (*Az esthajnalhoz*), az ezüst felleg (*Elegia*) s Phoebus arany szekere (*A tavasz*) sem teszik színesebbé ezt a világot, melyből épen a legélénkebb színek hiányzanak. Ehhez járul, hogy e természetnek nincsenek kontúrjai, nincs napfénye és árnyéka. Élénké csak egy-egy kép, megszemélyesítés teszi, s ez az egy is czéltudatosan,²⁾ tehát mesterkéltén történik. Képei, festései elég szemléletesek, de — mint Bajza is észrevette³⁾ — nem egyszer elvontak is. *A rettenetes éj*ben pl. felrémul ágyából a babona (a *jámbor hit* Kazinczy javítása) s szentelt világgal úzi a halált. Másutt: az álom meglegegyi mákjait (*Chlorishoz*). A halál álom négy költeményében is.⁴⁾ Az élet hajó a tengeren (de maga a hajó szó nem szerepel) a Bárdosyné halálára írt költeményben. *A tavasz* képei a legélénkebbek: Harmatban feredett keblét a rózsza kifejti. Felveszi télben elhánt *ékét* (ismét elvont) a bánatos erdő.

A legbecsesebb Dayka költészetében az, hogy őszinte, de nem közönséges érzelmeit választékosan és sohasem bombasztikusan fejezi ki. Első költeményeiben kevesebb a tartalom, a melegség, ezek inkább ódaszerűek s frazeológiájukon latin hatás látszik. (*Győzelem jövőndölés*). Fejlettebb verseiben azonban mindig a megfelelő tenort találja el s ezt meg is tudja tartani, sohasem lapsodik el. Ez az, a miben a XVIII. század végének egyetlen költője sem ér fel vele. Sőt, mondhatni, ez egyben Csokonai is mögötte marad, épen, mert Dayka nagyobb gondossággal dolgozik. Hogy milyen kompozícióval, azt példákkal igazoltuk. De a jó hangzásra is nagyon vigyáz. Alliteráció nélkül alig van versé, az *e* egyhangúságát tudatosan kerüli. Különösen megkapó néhol (*A rettenetes éj*) a hangfestése is. A mi tehát külső csint, formát illet, ebben Dayka verseihez alig férhet szó.

Összefoglalva az eddigieket, azt mondhatjuk, a mit elsőnek Kölcsy egy töredékül maradt kritikájában⁵⁾ így fejezett ki: „Dayka (*Himfynel*) sokkal kisebb mértékben nyerte a képzelő erőt, s nála az az érzésnek alatta áll... Dayka gonddal szép.” Érzelmei mélyek és mindig meleg őszinteséggel fejezi ki őket. Természetérzéke kevés és inkább ellesett, mint kifejlett, képzelőereje szegény és megszokott képekben jut kifejezésre. Zenei érzéke nincs, dallamosság alig van verseiben. De eredeti (mert igaz) érzelmeit szép és változatos formákban mondja el, kifejezőereje van, mindig eltalálja a megfelelő hangot, gonddal dolgozik s költészetében mindez harmoniában, költői módon és egy bizonyos emelkedett, de nem pathoszi szinten jelenik

¹⁾ *Sárga* a haláljédelem. (*Győzelem jövőndölés*.) Érdekes a zöld kor aranykezdetének (*Menyegzői dal*) színtalálkozása Goetheével: „Graum... ist alle Theorie, und grün des Lebens goldner Baum.”

²⁾ Fent láttuk, hogy az *Elegia* cz. töredék vázlatában a festés és a contrast előre ki vannak dolgozva.

³⁾ Id. munk. IV : 147. l.

⁴⁾ *Az esthajnalhoz. Az esztendő első napján. Bucsúzás. Kesergés.*

⁵⁾ Kaz. lev. XV : 260. l. Szemere másolja le s küldi el Kazinczynak.

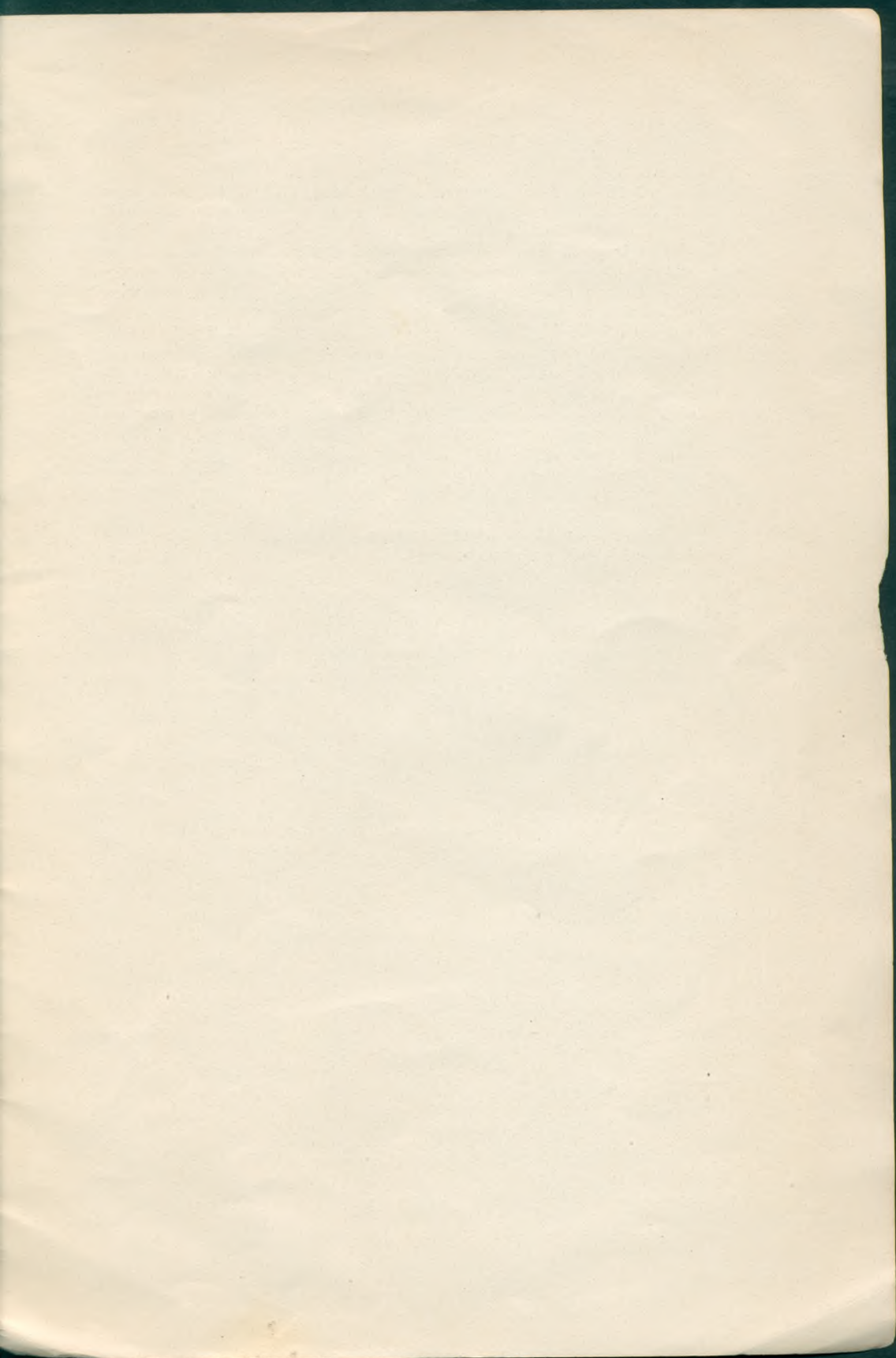
meg. Ezt a szintet meg is tudja őrizni, ebben különbözik kortársaitól. És mert Kazinczy és a XIX. század első kritikusai a finomabb, csak a válogatottaknak érthető érzelmek kifejezését, a mindig költőit keresik a költőben¹⁾ — Csokonai és Kisfaludy Sándor, a kikkel Kazinczy Daykát szembehelyezte, éppen ezt nem tudták elérni — ez a magyarázata, hogy Daykát sokra tartották. Őt — a mint először Császár Elemér állapította meg²⁾ — kortársai között viszonylag nagy költőt, ezért nemcsak abszolút nagy költőnek gondolták, hanem a geniek között is, Kis Jánossal együtt, a nagyok közé helyezték. Pedig Daykának, miként éppen Kis Jánosnak is, invencziója alig van. És e nélkül bajos valakit lángésznek mondani. Dayka veleszületett, de nem nagy tehetségét a lehető legjobban aknáztta ki, majd mindig a tőle telhető legjobbat adta; ebben múlta felül kortársait s hogy ezt meg tudta tenni, az is tehetségéhez tartozik. Ez a legjobb pedig, a mit így alkotott, egyik-másik versében a jók között is jó. Ez a marandó érdeme.

¹⁾ L. az 1813-iki kötet jeligéjét: Werke des Geistes und der Kunst sind für den Pöbel nicht da.

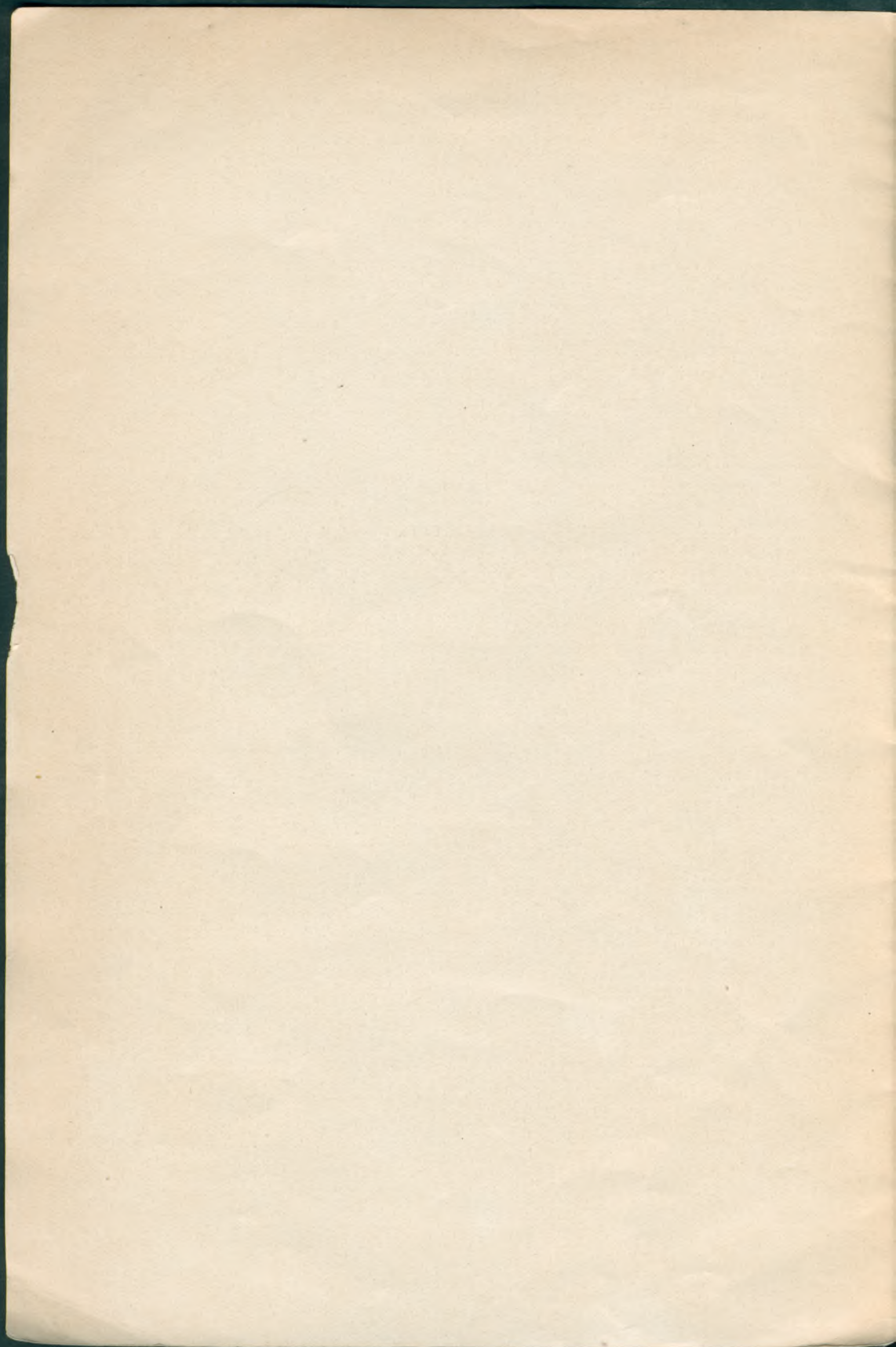
²⁾ Egyetemi előadásaiban (1910/11.).

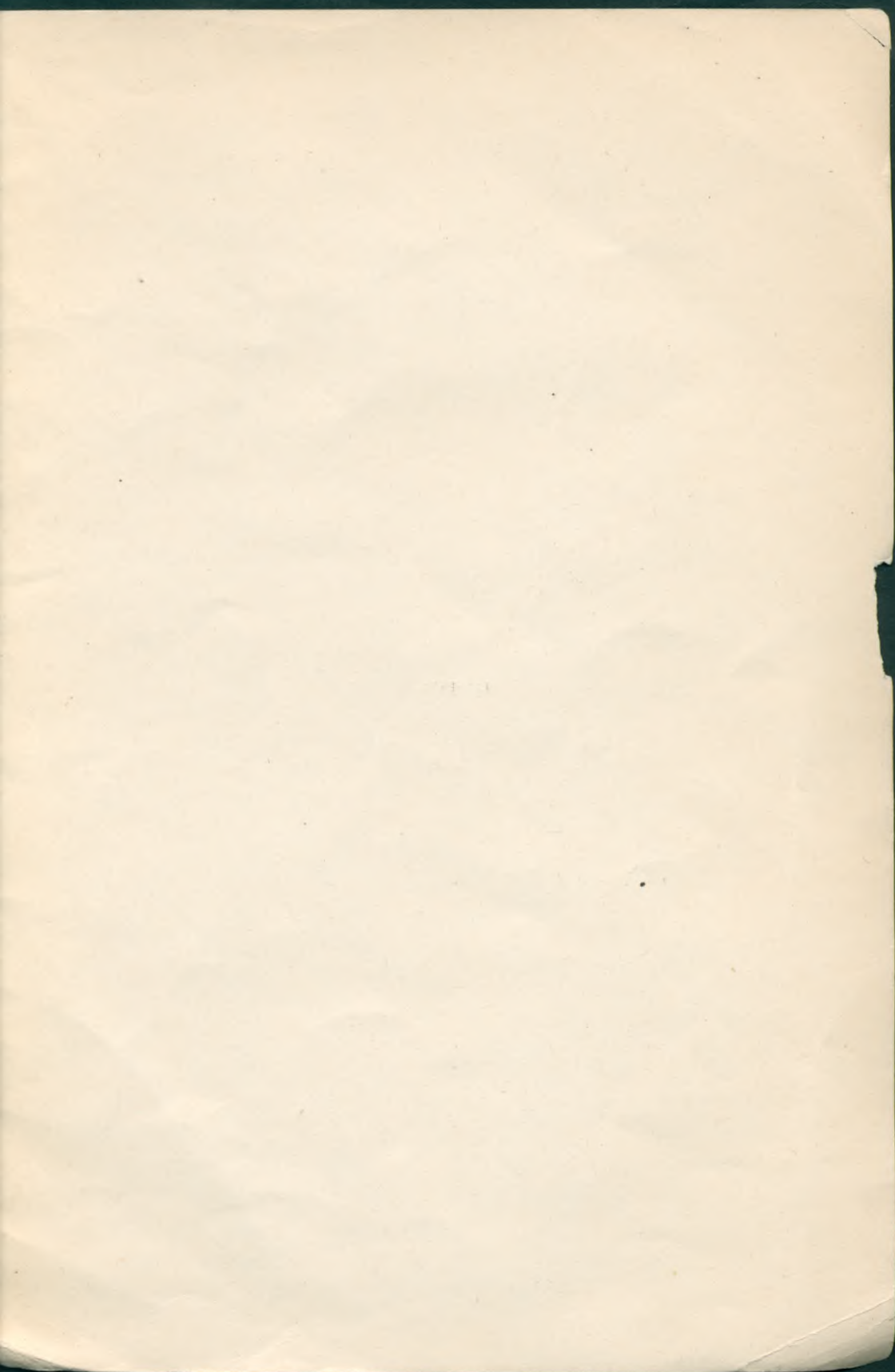

081801

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA